

Állampolgári jogok – külföldiek jogai

**Segédlet
Nemzetközi kapcsolatok szak, Bsc
SZTE ÁJTK**

Tóth Judit

Szeged, 2015. április

1. Tárgyunk elhelyezése szempontjából bizonyos alapfogalmakat kell tisztázni, elsőként a II. világháború után nemzetközileg elterjedt, *materiális értelemben vett alkotmányosság* tartalmi követelményeit:

- Népszuverenitás, amelynek lényege, hogy a hatalom forrása a nép, a közpolitikai döntések láncolata mindig visszavezethető a népképviselői szerv vagy a közvetlen demokráciára alapuló döntésre;
- Ennek megfelelően plurális, versengő politikai szervezetek, pártok révén, általános választójogon alapuló népképviselői szerv működik, rendszeres időközönként, tisztességes és szabad választásokat tartanak;
- A hatalmi ágak (centrumok) elválasztása és egymást kölcsönösen ellenőrző egyensúlya miatt egyik hatalmi tényező sem tehet szert egyeduralomra vagy aránytalan, társadalmi ellenőrzés nélküli hatalomra;
- Jogállam megteremtése, amelyben a jogszabályok uralma az összes állami szerve kiterjed, nem csak a polgárokra, és e jogszabályokhoz mindenki kötve van, ameddig azt a jogalkotó meg nem változtatja; a jognak a kiszámíthatóság, a magatartásaink következményeit illető előre láthatóság miatt (jogbiztonság) önértéke van, és nem technikai jellege van;
- Egyenjogúság biztosítása, amelyben a törvény előtti egyenlőséget mindenkinek biztosítják, sőt az egyenlő bánásmódon túl az állam az esély egyenlőséget célzó közpolitikát folytat; és
- Az emberi jogokat nem csak elismeri, hanem politikai, intézményi, költségvetési és jogorvoslati fórumok révén az állam valamennyi szerve védelmezi, garantálja. Ily módon tehát az emberi és alapvető jogok mindenkinek kijáró tisztelete nélkül nem beszélhetünk egyetlen országban sem alkotmányosságról.

2. Ugyanakkor az alkotmányosság fenti feltételei közt nem szerepel külön a kartális (egyetlen jogi dokumentumban összefoglalt szabályozás a közhatalmi berendezkedésre, az állam és az egyéni viszonyára vonatkozóan) alkotmány megléte. Lehetséges ugyanis alkotmányosnak minősülő államban történeti alkotmány, amely több írott forrásban és konvencióban szétszórta, de összefüggően rendezi a fenti tartalmi kérdéseket. Magyarországon 1919-ben született az első kartális alkotmány (néptörvény), majd 1949-ben vált alkotmánnyá (1949. évi XX. tv.), amelyet 1989-ben egy átfogó reform keretében tettek alkalmassá az alkotmányosság garantálására (1989. évi XXXI. tv.). A 2012-ben életbe lépett alaptörvényt (2011. április 25.) máig ötször módosították. Mint látható, az írott alkotmány önmagában fontos, de nem elégséges feltétele a nemzetközi összehasonlíthatóságot szolgáló alkotmányosság teljesülésének.

3. Az alkotmányosság tartalmi követelményeit az Alkotmány 1989-2011 között oly módon szolgálta, hogy kimondta: a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, és az Alkotmánybíróság ennek két évtizedes értelmezésével összefoglalta az alkotmány értékrendjét, figyelemmel a 7. és 2/A§-ra is, amelyek az emberi jogi (nemzetközi) vállalások és az EU tagság révén, az uniós jogi normák elsőbbségét biztosítják, ha azokkal ellentétes belső jog születne. Ugyanis

- tiszteletben tartani a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait (külön inkorporáció nélküli vállalásként részei azok a magyar jogoknak);
- meg kell teremteni a hazai/belső jog harmonizációját a vállalt nemzetközi kötelezettségekkel (nemzetközi szerződések inkorporációja, implicit elsőbbsége a dualista jogrendszerünkben);

- az EU-hoz való csatlakozási szerződéssel a szükséges mértékig az EU-ra és intézményeire átruházott és közösen gyakorolt szuverenitási jogok vonatkoznak a jogalkotásra, a bíráskodásra és a kormányzásra.

Az Alaptörvény is megőrizte ezt a dualista jogrendszert, és a fentiekkel azonosan kimondta (B) cikk (1) bek.), hogy Magyarország független, demokratikus jogállam. A Q) cikk kiemeli, hogy Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával. Az állam nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé. Másfelől, E) cikk szerint Magyarország az európai népek szabadságának, jólétének és biztonságának kiteljesedése érdekében közreműködik az európai egység megteremtésében. Másfelől, az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján — az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig — az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja. Az Európai Unió joga egyébként e keretek közt megállapíthat általánosan kötelező magatartási szabályt.

4. Kik lehetnek a *jogok alanyai*? Általános alany mindenki, aki ember, mert az Alkotmány 56.§-a/Alaptörvény XV.cikke szerint, a Magyar Köztársaságban *minden ember jogképes*, azaz jogok és kötelezettségek hordozója, címzettje lehet. Ám a méhmagzat nem jogalany, bár vannak bizonyos jogai. Ezen általános megállapításhoz képest speciális jogalanyokról csak akkor beszélhetünk, ha meghatározott feltételek teljesülnek. Például nem indíthat bárki pert a bíróságon (perbeli jogképesség), nem mindenki adóalany (adófizetési kötelezettség nem terheli), nem mindenki köthet szerződést (korlátozott jogképesség vagy annak hiányát törvény határozza meg és bíróság dönt konkrétan róla). Ehhez képest, az emberi és alapvető jogok szempontjából nincs ilyen megkötés, minden személy, *aki egy adott állam joghatósága alá tartozik, annak emberi jogi és alapjogi jogképessége teljes*. Máskérdés, hogy annak gyakorlására kész-e, képes-e (pl. éretlensége, átlátó képessége miatt). A *közösség* (nincs tagjaitól elkülönült szervezete, vagyona, állandó célrendszere) is lehet emberi jogi, alapjogi jogalany, lehetnek jogai és kötelezettségei. Ilyenek a nemzeti és etnikai kisebbségek, valamint egy adott településen élő választópolgárok közössége. A *jogi személyek* (van tagjaitól, dolgozóitól elkülönült vagyona, szervezete és célrendszere) kézzel nem fogható meg, mert épen a jog konstruálta. Annak jogképessége minden olyan élethelyzetre (jogviszonyra) kiterjed, amely jellege folytán nem csak természetes személyt illet meg az Alkotmány, alaptörvény értelmében. Nincs például a jogi személynek méltósága, személyes szabadsága, élethez való joga, kegyeleti joga, sztrájkjoga, választójoga, de nincs kizárva az alapjogokból általában. Ugyanakkor fontos tudni, hogy az állam is jogi személy, de annak nincsenek emberi és alapvető jogai. A jogfejlődés arra halad, hogy *az emberiség, a jövő (még meg nem születettek) nemzedéke* is lehet jogalany, amennyiben az élhető világ, a humán jövő bizonyos jogokat és különösen kötelezettségeket hárít az aktuálisan élőkre.

5. Az alkotmányosság fundamentuma a polgárok *jogegyenlősége*, azaz olyan alkotmányos alapelv, amely meghatározott tartalommal az egész jogrendszert áthatja, az egyén-állam viszonyát illető azonosságon alapszik. Legsúlykebb értelemben a rendi, nemesi előjogoktól mentességet és a törvény előtti egyenlőséget jelentette (mindenkire ugyanaz a jog alkalmazandó), majd kiterjedt az állam előtti teljes egyenlőségre (más jogi viszonyokban is, így pl. a bíróságok előtt). Ezt garantálja a megkülönböztetés tilalma és az egyenlő bánásmód követelménye, majd az esélyegyenlőség előmozdítása.

6. A *jogállás* (egy alanyt megillető jogok és kötelezettségek foglalatja) sajátosságai alapján különböző csoportokba sorolhatjuk az embereket. Annak alapján jönnek létre az egyes csoportok, hogy az egyénnek az államhoz, állami szervekhez való viszonyát illetően bizonyos jelentősebb jogviszonyokban milyen a helyzete, milyen jogok és kötelezettségek jellemzik. A modern államokban a jogállások (státusok) köre bővül, mert az állami szuverenitás kialakítja a jogi különbségeket a csoportok között. Ugyanakkor az egyes jogállások bizonyos fokig közelednek egymáshoz, éppen az emberi jogok és a transznacionális közösségek előretörésével (például a humán migráció segítségével). A jogállásokat mi szabályozza?

- A nemzetközi jog, így a szerződések és a szokásjog, a nemzetközi jog feltétlen érvényesülést kívánó szabályai (*ius cogens*), a nemzetközi közösség által elismert szabályok és a kormányzati működést orientáló szabályok (*soft law*).
- Az Európai Unió jogi aktusai és jogi vívmányai (alapszerződés/ek, nemzetközi megállapodások például a csatlakozásról, társulásról, a másodlagos jogi szabályok, amelyeket a tagállamoknak át kell ültetniük a nemzeti jogukba), ide értve az Unió bíróságának ítéleteit (esetjogát) is.
- A nemzeti jog, különösen a közjog adja a legtöbb részletszabályt.

7. Milyen fontosabb jogállásokat különböztethetünk meg?

- Az EU-ban egy hármass felosztás létezik. A tagállamok állampolgárai, akik egyben az uniós polgár jogaival is rendelkeznek, ide értve az uniós polgárok bárhonnan származó családtagjait, különösen abban az összefüggésben, ha az Unión belül utaznak, költözködnek, az állampolgárságukról eltérő tagállamban dolgoznak, élnek. Az ő jogi helyzetükkel e szabad mozgás, munkavállalás terén megegyezik az Európai Gazdasági Térség államainak (Norvégia, Liechtenstein, Izland) és a külön megállapodást kötött Svájc állampolgárainak jogállása. Az Unión kívüli országok (harmadik államok) polgárainak sokkal kevesebb joga van, kivéve egyes kedvezményezett csoportokat (pl. régóta ott élők, magasan képzettek).
- A nemzetállamok létrejöttével a hagyományos felosztás állampolgárokat és külföldieket (idegeneket) különböztet meg, akiknek tehát nincs az adott állam által nyújtott állampolgárságuk, mert vagy más államnak a polgárai, vagy hontalanok, vagy/és menekültek (nemzetközi védelmet igénylők). Ebben a honos-idegen dichotómiában nehezen helyezhető el a többes állampolgár, mert a minden állampolgárt megillető jogegyenlőség gyakorlása, több/külföldön lévő lakóhely, munkahely, adófizetés, netán katonáskodás miatt akadályokba ütközhet. Másfelől a többes lojalitás konfliktusokat okozhat az egyén és az érintett államok számára.
- Az emberi jogok 1945 utáni előretörésével, a jogalanyok sajátosságai szerint alakultak ki újabb és újabb jogállások. Így a gyermekek, a fogyatékkal élő személyek, a betegek, a huzamosan az adott állam területén élő külföldiek (pl. vendégmunkás, diák, családtag), a rövidebb ideig az adott állam területén tartózkodó külföldiek (pl. látogató, gyógykezelést igénylő), a gyakori utazók (pl. ingázó, kétlaki, kereskedelmi utazó, hajózó személyzet), az illegálisan belépő/tartózkodó külföldiek, a haza nem küldhető vagy ki nem utasítható külföldiek (tolerált idegenek), és a diaszpóra, a kisebbségek is lehetnek önálló jogállású csoportok. Ez a lista nem lezárt, mert újabb nemzetközi összefogás újabb kategóriákat alakít ki (pl. az emberkereskedelem áldozatai, a védett állat-és növényfajok).

8. Az *uniós polgárság* nem állampolgárság, hiszen az EU nem állam (inkább államszövetség), és a jogállás derivatív (származékos, hiszen ráépül egy tagállami állampolgárságra). Amennyiben valaki saját államán belül tartózkodik, ez a jogállás meglehetősen

jelentéktelenné válik, ám ha átmegy egy másik tagállam területére, és ott él, családtagjaival együtt, akkor azonnal tartalommal telítődik meg.

- A mozgás szabadsága az *uniós polgári jogállás* része. Az Európai Alapjogi Karta is rögzíti a kapcsolódó jogokat a másik tagállamba belépve: munkakeresés szabadsága, állásajánlatokra jelentkezés, munka szabad megválasztása, vállalkozás és szolgáltatás nyújtása, a helyi és az EP képviselők megválasztásának joga a tartózkodás tagállamában, egyébként pedig a petíciós jog, a jogszabályokhoz, uniós tervezetekhez és szabályokhoz (dokumentumokhoz) szabad hozzáférés joga, továbbá uniós posztok betöltésének privilégiuma, panaszjog az uniós jogvédelmi fórumokhoz. Részletesebb szabályozása a 2004/38/EK irányelv óta egyszerűsödött, amely a szabad mozgásra vonatkozó legalább tíz korábbi irányelvet és rendeletet váltotta fel. E jogállás része a munkavállalás, vállalkozás, szolgáltatás nyújtása, önfoglalkoztatás, cégalapítás, amely a tartózkodástól nem választható el; az uniós munkavállaló és családtagja letelepedésétől.
- A mozgás szabadságának eleme a *szabad belépés* a másik tagállam területére. Ehhez szükség van az illető azonosíthatóságát biztosító, nem hamisítható okmányra, továbbá az Unió külső határán belépéskor az útlevélre, amelyet ellenőrizni kell, míg a belső határon a belépéskor nincs útlevél ellenőrzése (kivéve a schengeni területeken kívüli utazást), és szintén nincs vámellenőrzés, nem kell vízum. Ugyanakkor az uniós tagállamok területén bárhol, de különöse átkelők és pályaudvarok, repülőterek környékén szűrőpróba-szerűen ellenőrizhető a személyi azonosító/útlevél alapján a polgár (mélységi ellenőrzés). A családtagok esetében pedig meg kell könnyíteni a belépést, ha mégis vízumot követelnénk a nem-uniós polgárságú családtagtól (ingyenes vízumkiadás gyorsan). A belépett személy legfeljebb három hónapig tartózkodhat a másik tagállamban.
- Az uniós polgár családtagja jogállás kiterjed a szűk családra (házastárs, 21 év alatti vagy eltartott gyermek), akik jogosultak a munkavállalása alkalmazottként, de nem vállalkozóként, míg a tágabb rokoni kör önfoglalkoztatást, vállalkozást kezdhet. Hasonlóan, a diák házastársa, eltartott gyermeke is munkát vállalhat, lehet önálló vállalkozó. Végül kiemeljük, hogy a munkavállalók, diákok, vállalkozók gyermekének joga van a szakképzéshez, a helyi (tagállami) jog szerint.
- Az uniós polgár mozgását, utazását akadályozhatja a megkülönböztetés, így követelmény a *diszkrimináció tilalma*.
- A mozgás szabadságának másik eleme a *szabad tartózkodás* a másik tagállam területén. A három hónapnál hosszabb idő esetén érvényes útlevél vagy személyi igazolvány kell, a adott tagállam szerinti regisztráción részvétel, lakcím bejelentése (ha ez általános) a fogadó ország szabályai szerint, és elmulasztása szankcionálható közigazgatási úton. Ehhez követelmény, hogy az illető gazdasági tevékenységet végezzen vagy inaktív személyként elegendő anyagi forrással rendelkezzen a megélhetéséhez és az egészségbiztosításhoz. Az alapelv ugyanis az, hogy nem terhelheti a fogadó ország szociális rendszerét, tehát jövedelme nagyobb a segélyezési szintnél, pl. a minimál-nyugdíjnál. Tanulók esetében a beiratkozási iratot kell felmutatni, a munkakeresőnek pedig igazolnia, hogy állást keres (ez általában hat hónap, de legalább a munkanélküli ellátás ideje, végül is addig, ameddig van reális esélye a munkakeresésnek. A családtagok együttélése érdekében a vele utazó vagy hozzá csatlakozó családtagok tartózkodási/regisztrációs kártyát kapnak, és bizonyos feltételek között, autonóm jogon további tartózkodási jogot például özvegyesség vagy válás esetén.
- Az uniós polgárok részére biztosított további szabadságelem, hogy öt éves tartózkodás után *huzamos tartózkodási jogot* nyernek, amelyben anyagi és biztosítási előfeltételek

nélkül jogosultak a tartózkodásra. Ez teljesen kivételessé teszi a kiutasításukat, csak bűnügyi együttműködéssel, elfogásuk esetén, illetve könnyített átadással a felelősségre vonó állam kérésére.

9. Az uniós polgár és állampolgári jogállás összevetése jelzi, hogy jelentősége van annak, hogy az uniós polgár átköltözött-e Magyarországra (azaz három hónapnál tovább tartózkodik itt), illetve annak, hogy a magyar állampolgár itthon él-e. Mivel a legutóbbi adatok alapján legalább félmillió magyar állampolgár él külföldön, bár itthon van lakcíme, eközben az egyszerűsített honosítás alapján mintegy 550 ezer olyan új magyar állampolgár van, akiknek zöme sohasem élt, lakott Magyarországon – ezek a státusok tovább változnak.

	Itt élő magyar állampolgár	Külföldön élő magyar állampolgár	Beutazó európai uniós polgár	Itt élő európai uniós polgár
Beutazás joga	X (hazatérés joga)	X (hazatérés joga)	X	X
Tartózkodás joga	X	X	X (kiutasítható)	X
Kisebbségi jogok	X	X	----	----
OGY választás	X (választás napján külföldön tartózkodó a követségen szavaz)	X (csak 1 szavazat, levélben)	----	----
Önkormányzati választás	X	----	----	X
EP tagok választása	X	----	----	X
Útlevelhez való jog	X	X	----	----
SZIG/lakcímkár.	X	----	----	X
Konzuli védelem EU területén kívül	X	X	X	X
Közhivatal, választott tisztség	X	X (kettős ép.kizárható)	----	---- (kivételesen igen)
Munkavállalás	X	X	X	X
GYES	X	----	----	X
Családi pótlék	X	----	----	X
0-18 éves gyermek orvosi el.	X	----	X (sürgősségi)	X
Utazási kedvezm.	X	----	X	X
Tankötelezettség	X	---	----	X
Honvédelmi köt.	X	---	---	X (munka...)

10. A hontalanok – hasonlóan a menekültekhez – nem állnak egyetlen állam (konzuli, diplomáciai) védelme alatt sem, mivel az államok saját állampolgáraikat védik, segítik. Noha gyakran jogilag van valamilyen állampolgárságuk, de a tényleges hatósági segítséget nem adják meg számukra (*de facto hontalan*), sőt esetleg még üldözik is. Kevés az a hontalan, akinek irata van arról, hogy egyetlen állam sem tekinti őt állampolgárságának saját jogszabályai alapján. (*de jure hontalan*). Ezért van szükségük valamilyen nemzetközileg kialakított minimális támogatásra:

- megilletik mindazok az emberi jogok, amelyek nem tartoznak kifejezetten az állampolgároknak fenntartottak körébe a szokásos tartózkodási helyükön, egyebekben pedig a külföldiekre vonatkozó nemzeti szabályokat alkalmazzák rájuk;
- a nemzetközi emberi jogi védelmet – a külön rájuk vonatkozó szabályokat - az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága garantálja, ellenőrzi (ENSZ Közgyűlés mandátuma alapján, hasonlóan a menekültekhez);

- a hontalanság oka többféle lehet, mert a leszármazás elve (ius sanguinis) nem szerepel saját lakóhelyükön az állampolgársági jogban, és annak alapján nem szerez valaki állampolgárságot (pl. szülő állampolgársága, kiléte nem bizonyítható). Gyakran a hontalan szülők gyermeke is hontalan lesz, hacsak az adott ország területén születéssel (ius soli) sem tud állampolgárságot szerezni. Tovább ok lehet, ha hosszabb külföldön tartózkodással elveszti valaki az állampolgárságát, netán a fenntartó nyilatkozatot elmulasztja, vagy a hatóság megfosztja (elveszi, visszavonja) az illető állampolgárságát, esetleg újabb állampolgárságot szerez, amely miatt az első állampolgárság elveszti, és a másodikat később más okból elvesztheti. Tömeges hontalanság állhat elő a területi főhatalom változásával (államutódlás, területcseré, lakosságcsere), esetleg de facto védelem nélkül maradás;

A Nemzetközi Jogi Intézet (Belgium, 1873) határozatai, pl. 1896-ban az állampolgárságról foglalkozott elsőként a témával: legyen a ius sanguinis (a patre) mellett kiegészítő elv a területen születés elve, büntetésből senkit sem lehessen állampolgárságától megfosztani. A Nemzetközi Jogi Egyesület 1924-es tanácskozása (Stockholm) javasolta a kivándorlók, menekültek nagy száma és a bevezetett vízum/útlevelel szigorítások miatt is, hogy senkit sem lehet megfosztani eredeti vagy később szerzett állampolgárságtól, senkit sem lehet törvényen kívül helyezni vagy kiutasítani abból az országból, amelynek állampolgára, az állampolgárság csak egy másik megszerzésével legyen elveszithető. A Népszövetségben a Nemzetközi Menekültügyi Hivatal vezetője, Fridtjof Nansen javaslatot tett a menekült és a hontalan személyek részére nemzetközileg elismerhető személyazonossági igazolvány kiadására (Nansen-útlevelel), hogy megkönnyítette a menekültek, hontalanok munkavállalását, más országba letelepedését. A Hágai nemzetközi kodifikációs konferencián javaslat született az állampolgársági szabályok ütközésének kezelésére, amelyből határozat és két jegyzőkönyv jött létre. Így pl. a területi állam kérésére a hontalant a legutóbbi állampolgársága szerinti államba fogadják be (pl. mert gyógykezelésre szorul, nyomorog, már letöltötte kisebb büntetését), bizonyos kivételektől eltekintve (pl. vállalja inkább a gyógyítás költségeit); ius sanguinis a matre bevezetése, ha az apa hontalan vagy ismeretlen helye tartózkodik. A világháború alatt és után pedig elismerték, hogy a bizonyos emberi jogok a hontalanokat is megilletik (pl. az élethez, személyes szabadsághoz, lelkiismereti szabadsághoz való jog).

- Az 1954. évi ENSZ egyezmény a hontalanok jogállásáról (hazán is részese) több szinten nyújt számukra jogokat, amennyiben a hontalan jogállást egy állam elismerte számára, hacsak nem érdemtelen (béke elleni, háborús, emberiség elleni bűncselekményt követett el, vagy súlyos köztörvényes bűncselekményt, az ENSZ céljainak veszélyeztetése) vagy valamely államban, ENSZ szervnél quasi állampolgári védelmet kapott. Nem lehet fenntartást tenni a diszkrimináció tilalmára és a vallási jogukra vonatkozó szabályok terén, tehát az állampolgárokkal azonos helyzetet biztosít számukra, a bíróságok igénybe vételére. Ugyanakkor a csatlakozás nem lehet alapja a már megszerzett jogok csorbításának.
 - Jogállásuk lényegi jellemzője, hogy egyes jogviszonyokban az állampolgárokkal egyenjogúak, míg a többiben a külföldiekre vonatkozó szabályok vonatkoznak rájuk is, bár a helyzetüknél fogva nem teljesíthető feltételek alól kivételt kell kapniuk (pl. a viszonyossági szabályok alól hároméves tartózkodás után mentességet kapnak). Így a lehető legkedvezőbb elbánást kell kapniuk, de semmiképpen nem kedvezőtlenebb, mint az azonos körülmények között lévő külföldieknek (pl. ingatlan szerzése és bérlete, diploma és bizonyítványok elismerése, szakképzésben való részvétel, kereső foglalkozás üzése).
 - A helyi állampolgárokkal azonos jogaik vannak pl. a vallás szabad gyakorlása, a bíróságok igénybe vétele és az ingyenes jogsegély terén, az elemi oktatásban való részvétel, a szociális segélyezés, a munkajogi feltételek és bérezés, adózás terén.

- Sajátos jogok illetik meg, például azért, mert korábbi családi jogállásukat el kell ismerni a tartózkodás országában, még akkor is, ha ott mások a jogszabályok (pl. elvált nő, bár abban az országban nincs válás vagy örökbefogadott, noha ott nincs örökbefogadás), igazgatási segítséget kell adni a hontalannak okmányai beszerzése, kiállítására érdekében külföldről vagy a helyi szabályok szerint, azt mintegy pótolva (pl. a személyazonossági és a területén kívüli utazás céljára alkalmas okmány kiadása). Jogszerű kiutasítása csak nemzetbiztonsági és közrendi okokból lehetséges, de ilyenkor is megfelelő idő biztosítása, hogy másik országba bebocsátást nyerjen. Végül fontos, hogy meg kell könnyíteni az állampolgárság megszerzését abban az országban, ahol élnek.

A hontalanság megelőzését szolgálja az ENSZ 1961. évi egyezménye, egységes minimum szabályok bevezetésével. Magyarország ennek is részese. Célja, hogy területváltás, államutódlás esetén a részes fél területén élő polgárok állampolgárságot kapjanak, annak kétoldalú egyezményekben rögzítése (fő elv az állandó tartózkodás helye szerinti állam állampolgárságának megszerzése, opció biztosítása), tilalmazza a diszkriminációt, biztosítja a jogviták nemzetközi bíróság elé vitelét. Ha nem szerez a területen születéssel vagy egyik szülőjétől leszármazással állampolgárságot a gyermek, úgy a hatóság mérlegelhet, hogy ad-e neki állampolgárságot, de annak nem lehetnek további feltételei, mint tartós, több évi ottani tartózkodás, a büntetlenség, vagy öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztés, meghatározott életkor elérése, ha mindig hontalan volt. Másfelől, az állampolgárság elvesztése, megszűnése csak korlátok között lehetséges, lemondással (az állampolgár nyilatkozata alapján, ha folyamatban van a külföldi honosítása), az állampolgárság elvesztése külföldön tartózkodással, az állampolgárság elvesztése külföldön születéssel. Ha pedig megfosztják az állampolgárságtól, az nem lehet önkényes és diszkriminatív. Az Európa tanács Egyezménye az államutódlás esetén bekövetkező hontalanság elkerüléséről (2006) is kimondja a hontalanság megelőzését és a hontalanként kedvezményes honosítását. Hasonló tárgyú fejezetet tartalmaz az Európa Tanács állampolgársági egyezménye (1997), amely a terület feletti szuverenitás változásával kapcsolatosan szintén célul tűzi a tömeges hontalanság elkerülését. Így öt alapelvet követ: az érintett személy és az állam közötti valódi és tényleges kapcsolat legyen; az érintett személy szokásos tartózkodási helye a jogutódlás időpontjában mérvadó; az érintett személy akarata, az érintett személy területi származása dönti el az állampolgárság megőrzésének vagy az új megszerzésének alapját, továbbá követelmény, hogy az állampolgárságukat elveszítettek maradhassanak az adott állam területén, biztosítva nekik az állampolgárokkal azonos szociális és gazdasági jogokat.

- A hontalanként is megillető emberi jogok közül kiemelendő a tisztességes eljáráshoz való jog (hontalanság megállapításánál is), így a kérelem egyéni vizsgálata, a kérelmező részvételhez való joga (pl. meghallgatása), az eljárás tárgyilagos, pártatlan vizsgálata, a jogi tanácsadáshoz és tolmácsoláshoz való hozzáférés, az őrizetbe vétel kivételessége, amiért hiányoznak az okmányai. A hontalannak biztosítani kell, hogy kapcsolatba lépjen az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával (UNHCR), amely a védelmét biztosítja végső esetben.
- A hazai szabályozás különleges, mert a 2007. évi II. törvény és a végrehajtási kormányrendelet szabályozza, hogy miként történik a hontalanként elismerési eljárás a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalban, elutasító döntése ellen pedig a törvényszéken. Az eljárás alatt ideiglenes tartózkodási engedélyt adnak ki számára, valamint sikeres eljárás után hontalan útlevelet, évenként hosszabbítandó tartózkodási engedélyt, kérelemre munkavállalási engedélyt. Joga van az oktatáshoz (tankötelezettség), valamint a legfontosabb szociális támogatásokhoz, ha a feltételeknek megfelel (családi pótlék, fogyatékosági támogatás, gyermekvédelmi támogatás). A honosításnál, állampolgárság megszerzésénél kedvezményt élvez.

1950-ben megkezdett működése óta mandátuma kiterjed a hontalankénti védelmére az ENSZ Közgyűlési határozata szerint, majd az 1975-ben életbe lépett ENSZ egyezmény (1961) végrehajtására a Közgyűlés az UNHCR-t kérte fel. A szervezet Végrehajtó Bizottságának (EXCOM) több határozata is részletezi, miként

kell védelmezni a hontalanokat, ugyanis lehet valaki egyszerre hontalan és menekült de facto, bár jogállása szerint csak egy lehet (vagy egy sem, ha értelmetlen). A Főbiztosság technikai és tanácsadói szolgáltatást nyújt az államoknak pl. hogyan alakítsák át állampolgársági törvényt, képzést szervez a köztisztviselőknek, kampányokat a legfontosabb egyezményekhez csatlakozás érdekében. Együttműködik a többi szervezettel a védelem, integráció és a jogsértések megelőzése érdekében (Emberi jogi Főbiztos, UNICEF, ENSZ Fejlesztési Alapja a Nőkért, ILO, ENSZ Fejlesztési Alapja, Világélelmelési Program, CERD, CEDAW, Child's Right Committee, ET, IPU).

11. A *menekültek* jogállását az ENSZ 1951. évi egyezménye rögzíti, azzal, hogy a részes államban már kedvezőbb jogokat nem lehet megvonni, kurtítani a csatlakozással. A fogalom univerzális, nem csak egy-egy konfliktusra, régióra vonatkoztatható: menedékjogot (nemzetközi védelmet) biztosítanak annak, aki származási országába (állampolgársága szerinti) vagy szokásos tartózkodási helye szerinti országba az üldözéstől való megalapozott félelme miatt nem tud visszatérni, mert ott faja, nemzeti hovatartozása, politikai meggyőződése, vallása vagy sajátos társadalmi csoporthoz tartozása miatt élete, fizikai épsége veszélynek (üldözésnek) lenne kitéve. Az egyezmény nem beszél külön a védelmet kérelmezőkről, de a védelem elve alapján rájuk is vonatkoznak a szabályok:

- A határról, az ország területéről való eltávolítás tilalma (non-refoulement) értelmében, ameddig meg nem vizsgálták a védelemre vonatkozó kérelmet, tolerálni kell a menekültöt, kivéve, ha a kérelmező súlyos nemzetbiztonsági veszélyt jelent. Ez azonban nem jelenti az eltávolíthatóságot, ha ezzel élete, fizikai biztonsága oly módon kerülne veszélybe, hogy a visszaküldéssel kínzásnak, embertelen bánásmódnak, halálbüntetésnek lenne kitéve. Ilyen esetben nem kell menekültként elismerni, de a területen maradását biztosítani kell. Ezt a logikát kell alkalmazni, ha valaki méltatlan a jogállásra (pl. ENSZ céljait veszélyeztető, súlyos és erőszakos köztörvényes bűnöző).
- Biztosítani kell a kérelmező és a menekült kapcsolatba lépését az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa képviselőjével, hogy a védelmet végső esetben igénybe vehesse.
- A 2007.évi LXXX. törvény és a 2007.évi II. törvény részletezi a kérelmezők jogait, valamint a védelem formáit (menekült – genfi egyezmény szerint elismert, menedékes – ideiglenes védelemben részesült, oltalmazott – kiegészítő védelemben részesült). Az eljárást a BÁH folytatja le, jogorvoslatra pedig a törvényszéken van mód.
- A menekültet megilleti a személyi igazolvány, valamint a kétnyelvű genfi egyezmény szerinti útlevél, amely vízumkötelezettséggel alkalmas utazásra, de az EU-ban vízum nélkül is rövid utazást tehet a többi tagállamba. Továbbá a menekült szabadon vállalhat munkát Magyarországon, kivéve azokat, amelyeknél követelmény a magyar állampolgárság, megilleti a helyi választójog, de polgármester nem lehet a menekült. Joga van az oktatáshoz, 18 éves korig az egészségügyi ellátáshoz, valamint az általános családtámogatási és szociális ellátásokon túl, sajátos, a beilleszkedést segítő támogatáshoz (integrációs szerződéssel a magyar nyelv tanulásához, amelyet a BÁH és a lakóhelyi önkormányzat ellenőriz). A menekültet kedvezményesen honosítják.

12. A *nemzeti és etnikai kisebbségek* jogállása nem mindegyik országban elismert, mivel a jogegyenlőséget és az egységes nemzetállamot féltik a kisebbségek önazonosságát, identitásának megőrzését segítő különleges jogoktól. Magyarországon az elnevezés változott: 1989-2011 között nemzeti és etnikai kisebbségek, 2012-től *nemzetiségek*, azaz visszatértünk a XIX. századi megnevezéshez. A nemzetiség körébe a Magyarország területén legalább egy évszázada honos – népcsoport (autochton) tartozik bele, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, és összetartozás-tudattal rendelkeznek, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdek-kifejezésére és védelmére irányul.

- Alapelvek: a nemzetiségek a politikai közösség részei, államalkotó tényezők (választójog, néprészvétel őket is megilleti); a kulturális sokszínűség, a nyelvi különbözőség önérték, ezért kell védelmezni a sokszínűséget, biztosítva számukra a kulturális önigazgatást; a nemzetiségek által létrehozott kulturális értékek a magyarországi kulturális örökség részei; a nemzetiségeket sajátos egyéni és közösségi jogok, alapvető szabadságjogok illetik meg hagyományaik, közösségeik fennmaradása érdekében (külön jogok, amelyekre a többséghez tartozóknak nincs szükségük, nekik elegendőek az általános jogok).
- A nemzetiségek jogállását az alaptörvény, a nemzetközi jogi vállalások (ENSZ, Európa Tanács egyezményei, a 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól (előtte 1993-ban elfogadott törvény rendezte) – minősített többséggel, választási szabályok (kisebbségi önkormányzat létesítése), valamint egyéb (pl. kisebbségi önkormányzatok együttműködése, állami támogatás, oktatásügy, adatkezelés, kisebbségi ügyekkel foglalkozó kormányzati szerv tevékenysége).
- Statuált nemzetiségek: a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.
- Egyéni jogok szerint a kisebbséghez tartozót megilleti az emberi méltóság védelme (Alaptörvény II. cikk), a jogegyenlőség, a diszkrimináció tilalma (Alaptörvény, XV.cikk), az önazonosság szabad megvallása, őrzése vagy elhallgatása, elhagyása (Alaptörvény XXIX.cikk), a nemzetiségnek megfelelő névhasználati jog (nemzetiségi utónévkönyv, írásmód, de magyar névsorrend hivatalos iratokban), a nyelvhasználat (pl. hatósági eljárásban), a választójog az országgyűlési szószó, a kisebbségi szervezetek létesítésénél (névjegyzékbe vétel a választások előtt max.30 nappal a kisebbségi önkormányzati választások előtt, ajánlási jog, jelölt lehet a 10 éve azonos kisebbséghez tartozó, ha állandó lakóhelye a településen van, kisebbségi hagyományokat ismeri), tájékozódás a saját anyanyelvén (műsorsugárzás, újságok, kommunikáció révén).
- Kollektív jogok illetik meg a kisebbséget/nemzetiséget, így a jog az anyanyelv használatához az adott közösség részéről (pl. feliratok, táblák, önkormányzati kommunikáció); saját kultúrájuk ápolásához való jog (Alaptörvény XXIX.cikk), saját anyanyelvű oktatáshoz való jog (Alaptörvény XXIX.cikk) – függetlenül az iskola fenntartójának személyétől, meg kell szerveznie a nemzetiségi óvodai nevelést, továbbá a nemzetiségi iskolai nevelést és oktatást, ha ezt ugyanahhoz a nemzetiséghez tartozó 8 tanuló szülője kérte, és az óvodai csoport, iskolai osztály a közoktatási törvény rendelkezései alapján megszervezhető, ha a tanulólétszám nem teszi lehetővé a nemzetiségi oktatás egy településen belüli megszervezését, az érintett országos önkormányzat kezdeményezésére a megyei (fővárosi) önkormányzat megteremti a kiegészítő kisebbségi oktatás feltételeit; anyanyelvi vagy anyanyelvű oktatás, tanárképzés, vendégtanár, nyelv-országban továbbtanulást állami költségvetésből; helyi és országos önkormányzatok létrehozásának és működtetésének joga (Alaptörvény XXIX.cikk), miszerint települési, megyei, fővárosi, országos, fővárosi kerületi szinten működik nemzetiségi önkormányzat, a törvény szerint. Megilleti a jelölési jog a nemzetiségi szervezeteket a választásokon; a tisztségviselők megválasztása (a képviselők száma 3-47 fő közt), SZMSZ elfogadása, vagyonyilatkozatok megtétele); pályázatok és alapfeladatokra vonatkozó költségvetési támogatása. A nemzetiségi önkormányzati névjegyzékbe vételhez a kisebbségeknek regisztrálni kell magukat, akárcsak az országgyűlési választások előtt.
 - A nemzetiségi önkormányzatok a törzsvagyona kifejezetten a nemzetiségi közügyek ellátását szolgálhatja.

- A nemzetiségi önkormányzat egyedül vagy társulásban (kisebbségi intézményekkel, másik önkormányzattal) látja el feladatait.
- A nemzetiségi önkormányzatoknak nem hatóságok, inkább egyesületi és szakszervezeti érdek-és jogvédelemre hasonlító szerepük van. Általános feladatok a helyi fejlesztési tervek véleményezése, kisebbségi oktatásra vonatkozó igényfelmérés, ha van saját intézménye, annak fenntartása, évente közmeghallgatás szervezése, intézmények alapítása, fenntartása (óvoda, iskola, művelődési ház, múzeum, színház, kiadó, könyvtár), de a képesítési követelmények betartásával. Feladatai közé tartozik még a nemzetiségi intézmények vezetőinek kinevezésére (felmentésére, vezetői megbízás visszavonására), és a nemzetiséghez tartozók képzésére is kiterjedő helyi önkormányzati döntésnél a vétőjog. Települési nemzetiségi önkormányzat hiányában az adott nemzetiség helyi egyesületeinek véleményét ki kell kérni. – vétőjog, véleményezési jog 30 napon belül gyakorolható, amely jogvesztő. Végül említhető, hogy petíciós (kezdeményezési) joga van a kisebbségi ügyekben, amelyre 60 napon belül az illetékes állami szerv köteles válaszolni.
- A nemzetiségi önkormányzatok alapfeladataik ellátáshoz a költségvetésnek kell biztosítania az arányos támogatást, míg a törvényes működést a fővárosi/megyei kormányhivatalok látják el. Így például határidőt szab egy feladat pótlására, jogellenes működés esetén javasolja a nemzetiségi önkormányzat feloszlását, amelyről az országgyűlés dönt, az új megalakulásáig pedig a hivatal jár el helyette. Az országos nemzetiségi önkormányzatok, ha a kisebbségi oktatási, kulturális jogszabályok tervezeténél figyelmen kívül hagyott véleménye miatt bírósághoz fordulhat. Az országos önkormányzatok véleményezik a kisebbségi biztos (ombudsman) jelölését.
- Újabb népcsoport nemzetiségként elismertetése: ha megfelel a feltételeknek, legalább ezer, magát e nemzetiséghez tartozónak valló választópolgár kezdeményezheti a Nemzeti Választási Bizottságnál, amely engedélyezi az aláírások gyűjtését. Amennyiben az MTA állásfoglalása támogató, a országgyűlés dönt, de elutasítás ellen sincs jogorvoslat. Sőt, egy éven belül tilos újra kezdeményezni.

A 2006-os kisebbségi választás alkalmával az ország 1.435 településén 2.049 helyi kisebbségi önkormányzati választást tartottak, míg 2010 októberében 1592 településen 2315 kisebbségi önkormányzatot választottak meg: 1.248 cigány, 424 német, 127 horvát, 122 szlovák, 71 román önkormányzatot.

13. A jogállások közt megemlíthető még az a külföldi, aki

- internacionális vállalat *kulcsszemélyzete* (pl. vezető manager, akit sajátos belső szabályok alapján telepítenek át az egyik országban lévő telephelyükről a másikba, és ehhez a helyi hatóságokkal együttműködnek, VIP ügyintézésért kérve);
- *befektető*, mivel az új munkahelyek, cégek létesítését az idegenjogi szabályokkal is ösztönözheti egy állam. Például Magyarországon a legalább 250 ezer EUR nagyságú államadósság központban kiadott kincstárjegy (5 éves futamidőre) megvétele tartózkodási engedélyre jogosít, legfeljebb öt évre. Ha tehát például egy kínai ennek megfelelően (papíron) itt tartózkodik, már kérheti az uniós hosszú távú migráns jogállást, amelynek birtokában más szabadon mozoghat a többi tagállamba rövidebb látogatásokat téve.
- az uniós jog vagy nemzetközi jog által *kedvezményezett idegen* (pl. vízummentesen utazók, diplomaták, gyakornokok).

14. Mi az *idegenjog*? A területi állam állampolgárságával nem rendelkezők jogaira, kötelezettségeire – különösen a beutazásra és a tartózkodásra, letelepedésre - vonatkozó szabályok összessége. Jellemzője, hogy a külföldi kevesebb jogot élvez a honoshoz képest, az állam a szuverenitása alapján mérlegeli a belépését, tartózkodását, állampolgárság megadását, foglalkoztatását. A migrációs kontroll alapja az a körülmény, hogy nem emberi jog egy másik állam területére való szabad belépés, ezért ebben a nemzeti hatóságok erős hatósági mérlegeléssel (diszkrecionalitás). Ugyanakkor a külföldiek részesei az emberi jogoknak, amelyet annak az államnak kell garantálnia részükre, amelynek *joghatósága* rájuk kiterjed (állampolgárság vagy egy területen tartózkodás alapján)

- Alaptörvény XIV.cikke: a Magyarország területén tartózkodó külföldit csak törvényes határozat alapján lehet kiutasítani. Tilos a csoportos kiutasítás. Senki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.
- A XXVII. Cikk szerint Mindenkinek, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén, joga van a szabad mozgáshoz és tartózkodási helye szabad megválasztásához.
- Bizonyos jogokból kizárják őket, mert az csak a magyar állampolgároknak tartják fenn (pl. XIX.cikk: Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. Anyaság, betegség, rokkantság, özvegység, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult; XI.cikk: Minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez.)

15. Az *idegenjog* forrásai közé soroljuk

- az emberi jogokat,
- a személyállapot szabályokat, amelyek például meghatározzák, hogy valaki milyen nevet viselhet (névjog), miként alakul a , családi állapota (pl. özvegy, elvált, örökbefogadott), valamint a vagyoni jogok főbb elemeit megszabó normák;
- az alapjogokat,
- az állampolgárság megszerzésének számos rendelkezését,
- a beutazás, tartózkodás és migráns jogállás szabályait. Ezt Magyarországon a 2007.évi II. törvény rendezi, míg az uniós polgárokkal kapcsolatos szabad mozgáshoz kapcsolódó eljárási szabályokat a 2007.évi I. törvény. Ezeket tucatszámú kormány-és miniszteri rendeletben részletezik;
- ide sorolhatjuk a nemzeti jogban szétszórt rendelkezéseket, beékelve egy-egy törvénybe, amely a külföldiek hogyan vállalhatnak munkát, létesíthetnek vállalkozást, kaphatnak egyéni vállalkozói engedélyt, miként szerezhetnek irodát, lakást, szociális támogatást.

16. Már a fentiekből is kiviláglik, hogy az emberi jogok és egy-egy államban a nemzeti jogban biztosított alapvető jogok közt szoros a kapcsolat. Ezt a kapcsolatot csak erősítette az *emberi jogok nemzetközivé válása*, ugyanis a XX. sz. elejétől megfigyelhető: az állam és a polgár közötti, szuverén módon szabályozott viszonyt keretbe foglalják a nemzetközi szabályok. 1945 előtt csak egy-egy jogterületre, személyi körre (háború áldozatainak védelme, kisebbségek védelme) korlátozódott ez a keretezés, ám a háborús tragédiák, a békekötések és az ENSZ megalakulása időszakában felismerték, hogy a nemzetek közösségének ügye az állam-egyén közötti viszony főbb biztosítékainak megteremtése, működtetése vagy éppen tömeges megsértése. Ezért közös, kötelező minimum szabályok kidolgozásba kezdtek. Ehhez mintát az USA és néhány európai állam belső, nemzeti joga adta, tehát az államok nemzeti szinten szabályozott alapvető jogok listája, biztosítékai. A

győztesek vezetésével megindult nemzetközi jogalkotást vezérelte az egyetemes, univerzális szervezet létrejötte, már a San Francisco-ban elfogadott ENSZ Alapokmány (1956.évi I.törvény). Teljes mértékben az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában (1948.december 10.) körvonalazta az ENSZ Közgyűlése azt, hogy az emberi jogok milyen emberképre épülnek: individuális, félelemtől és nélkülözéstől mentes, méltósággal és szabadsággal rendelkező lény, amely szabadságra, kiteljesedésre törekszik nembelisége okán (antropocentrizmus). Tehát egyetemes emberi jogokkal rendelkező lény a világon valamennyi ember (ENSZ, Európa Tanács, ILO stb. dokumentumok is ezt követik), és e minőség nem isteni eredetű, hanem semleges, ám a nemzetek közössége által elismert humán minőség. Az ember jogai univerzálisak, mert a földön élő valamennyi emberi lény jogaiként jelenítik meg, „tekintettel az emberiség családjára minden egyes tagjára”, amely egyenlő a méltóságú. Azért is univerzális, mert ez egyes jogcsoportok nem állíthatók egymással szembe, hiszen kölcsönösen összefüggenek (szabadságjogok kontra szociális jogok hamis szembeállítás példál elvetendő).

17. A szoros kapcsolat másik oka, hogy a *nemzetközi jog fokozatosan behatol az államok belső jogába*. A világháborút követő szociális alkotmányozás (1946: francia alkotmány, 1947: olasz alkotmány születése, stb) után az 1960-as és 1970-es években jelennek meg a szociális, kulturális jogok, visszatükrözve a nemzetközi dokumentumok hatását. Ez a jóléti állam jogi alapjainak a megteremtését jelenti, például rögzítve, hogy a tulajdon társadalmi felelősséggel jár, hogy tilos a diszkrimináció. Ily módon a nemzeti alkotmányokba átültetett emberi jogok alapjogokká válnak. Látható, hogy egyfajta kölcsönhatásról van szó, az államok eltérő történeti fejlődése alapján. A nemzeti jogban alapvető jognak, míg egyes elemeiben csak állampolgári jognak nevezzük, amely státuszfüggő. A nemzetközi dokumentumokban emberi jogok szerepelnek, mert mindenkit megillet az állam joghatósága körében. A tartalmi kapcsolat része, hogy megteremtődtek az emberi jogok ellenőrzésének nemzetközi mechanizmusai, védelmük nemzetközi eszközei, amelynek alapja az alapjogok érvényesítése és a hazai jogorvoslat kimerítése. Szintén közös vonás, hogy megindult az emberi és alapjogok specializációja, differenciálódása (pl. gyermeki jogok, az emberiség közös öröksége, béke, fejlődéshez való jog, fogyatékkal élők jogai, bioetikai jogok elismerése, megfogalmazása, amelyre még néhány évtizeddel korábban senki sem gondolt).

18. Az *alapjogok fogalma*: gyakran az emberi jogok szinonimájaként használják az állampolgári jogokat, ha feltételezik, bármiféle emberi jog csak az állam által biztosítottan létezhet. Ám saját jelentése van, széles értelemben: az állampolgári jog az egyének és egyénekből álló csoportok cselekvési lehetősége, amely őket megilleti a társadalmi együttélés során. Szűkebben már csak az egyének cselekvési lehetősége az államhoz való viszonyban, mivel az állam nem szabályoz minden életviszonyt, nincs jelen minden életviszonyban. Legsűkebben pedig csakis azok az állam által kiadott vagy szankcionált jogi normák tartoznak ide, amelyek pozitív módon rögzítik az egyén cselekvési szabadságát az alkotmányban és a törvényekben (kivételesen rendeletben is szabályozott), nagymértékben átvéve a nemzetközi dokumentumokban szereplő emberi jogi katalógust. Tehát az alkotmányjog alapjogokról, míg a nemzetközi jog emberi jogokról beszél, és az alaptörvény szintjére emelt jogok zöme nemzetközi dokumentumokban is megfogalmazódik, sokszor jogátvétellel kerül be egy állam alaptörvényébe, belső jogába (inkorporáció). Ugyanakkor számos új emberi jogot nem ültetnek át az alapjogi rendszerbe.

19. Az Alkotmány 1989-2011 között rögzítette (8.§), hogy a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége. Így az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó

szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja. Az Alaptörvény 0) cikke máshonnan közelít, mert kiemeli, hogy mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni. Az R) cikk szerint az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. Azaz visszautal a Hitvallás egyik mondatára: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése” Ez pedig a szabadságot, az alapjogok lényegét kevésbé fontosnak tekinti a biztonsághoz, a rendhez és az igazsághoz képest. Ezen logikának kissé ellene mondvá, az I. cikk átveszi a korábbi alkotmányi megfogalmazást.

I. cikk: (1) AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsődrendű kötelezettsége. (2) Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait. (3) Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. (4) A törvény alapján létrehozott jogalanyok számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terhelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak.

20. Miként csoportosíthatók az alapvető jogok?

- alanyi jogok, amelyek minden természetes személyt az állam joghatósága alá tartozó egyénként megilletnek, és ha ez ésszerű, jogi személyeket is megillet az alkotmány alapján;
- olyan jogok, amelyek az állam minden szervére (törvényhozás, végrehajtó hatalom, bíróság) is kötelezőek,
- nem szükségképpen alanyi jogok (pl. szociális jogok), amelyek az alkotmányra hivatkozással bírói, alkotmánybírósági védelemben nem részesülnek több országban. A magyar szóhasználatban az alapjogok kifejezés átveszi az alapvető alkotmányos jogok kitétel szerepét és jelentését,
- nem korlátozható (abszolút) vagy korlátozható, valamint a felfüggeszthető jogok.

21. Az *alapjogi jogalanyiság* körébe tartoznak az emberek, egyes esetekben csak a magyar állampolgárok. A méhmagzat nem alapjogi jogalany, de az állam intézményvédelmi kötelezettsége révén érvényesülhet az egészséges megszületéshez való joga. A gyermeket az Alaptörvény egyes alapjogokból kizárja (pl. választójog), más esetekben a gyermek érettsége és állami védelemhez való joga alapján kell eldönteni, hogy alapjoga korlátozható vagy feltételekhez köthető-e (pl. lelkiismereti szabadsága, iskolaválasztása, vérségi származása kiderítéséhez való jog). Alapjogi jogalanyisága van még a csoportnak/közösségnek (kisebbségek, választópolgárok), ha tagjainak is van alapjogi cselekvőképessége. Végül a jogi személynek is lehetnek alapjogai, kivéve az államot, állami szerveket az állammal szemben.

22. Az *állam védelmi kötelezettsége* az alapjogi védelem magva. Eszerint az állam egyetlen szervének egyetlen intézkedése, szabályozás, eljárása, aktusa sem sértheti az alapjogokat, az állami/szerv köteles tiszteletben tartani (tűrés) vagy aktív szolgáltatásokkal segíteni az alapjogok érvényesülését (pl. költségvetési támogatással). A garanciák megteremtése: szabályozással (alkotmányos mulasztás) és intézményesítés révén történik (jogorvoslat, jogi képviselő, hatósági fórumrendszer, szolgáltatások fenntartása, a jogsértők szankcionálása), az egyéni (szubjektív) és társadalmi (*objektív intézményvédelem*, alkotmányos értékrend védelme) oldaláról.

23. Az alapjogok *törvényi szabályozási* követelménye is garancia, tehát az alapjogok szabályozása az alkotmányozó hatalomra és a törvényhozásra hárul. Gyakran minősített többséggel elfogadott törvényben rendeznek egyes alapjogokat. Bár ez nem hoz létre hierarchiát sem a törvények között, sem az alapjogok között. Törvényben kell szabályozni az alapjog tartalmát, lényeges garanciáit, jelentős korlátait, de közvetett, távoli összefüggés esetén, technikai jellegű szabályokat rendelettel is

Minősített alapjogi törvények voltak az Alkotmány szerint: választójog, utazási, letelepedési szabadság, személyes adatok védelme, közérdekű adatok nyilvánossága, lelkiismereti és vallásszabadság, sajtószabadság, sztrájkjog, gyülekezési jog, egyesülési jog, pártok működése, gazdálkodása, státuszjogok (menedékjog, kisebbségek jogai, állampolgársági jog).

Az alaptörvényi szóhasználat szerint, a sarkalatos alapjogi törvények köre megváltozott, esősorban intézményeket és nem az alapjogok tartalmát veszik körül garanciákkal.

- Magyar állampolgárság keletkezésének és megszerzésének leszármazáson kívüli jogcímeiről, állampolgársági eljárásról,
- A családok védelméről, a közteherviselés és a nyugdíjrendszer alapvető szabályait a közös szükségletek kielégítéséhez való kiszámítható hozzájárulás és az időskori létbiztonság,
- Az egyházakról,
- A pártok működésének és gazdálkodásának részletes szabályairól,
- A sajtószabadságról,
- A választójog magyarországi lakóhelyhez kötéséről, a választhatóság egyéb feltételeiről, országgyűlési választásokról,
- Helyi önkormányzati képviselők, polgármesterek választásáról,
- Nemzetiségek jogairól, helyi és országos önkormányzataik választásáról, közreműködésükről az OGY munkájában,
- Magyar Honvédség feladatairól, rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok működéséről, a titkosszolgálati módszerek alkalmazásáról szóló szabályok,
- Különleges jogrendben alkalmazható intézkedésekről, a honvédelmi munkakötelezettségről, a polgári védelmi kötelezettségről, honvédelmi szolgáltatási kötelezettségről,
- A parlamenti vizsgáló bizottságok előtti megjelenési kötelezettségről.

24. Az alapjogi *korlátozás alkotmányossága* értelmében, az alapjog érinthetetlen, lényegi magvát nem lehet szabályozás révén korlátozni, nem üresíthető ki az alapjog még törvényben sem – ennek eldöntése az Alkotmánybíróságra tartozik. Az alapjog-korlátozási teszteket az AB fejlesztett ki

- szükségesség-arányosság tesztje (kényszerítő + legitim ok + elkerülhetetlen +súlya a cél fontosságával arányos + a legyenyhébb + garanciák az okozott sérelem enyhítésére),
- a tulajdon védelme érdekében közérdekűségi teszt (állam beavatkozása),
- kommunikációs jogokban a reális veszély tesztje (szólásszabadság csak az erőszakra felhívás, mozgósítás tényleges és közeli veszélye esetén korlátozható),
- ésszerűségi teszt, ha nem alapvető jogokról van szó, az emberi méltóság és diszkrimináció tilalma összefüggésében (ésszerű indoka van és nem önkényes a korlátozás);
- a korlátozás sajátos esete a rendkívüli jogrend idején (pl. kijárási tilalom, cenzúra, államhatárok lezárásával az utazás korlátozása).

Az Alaptörvény szerint, a rendes jogrendben, ha az alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az alapjogok a rendkívüli jogrendben ennél nagyobb mértékben is

korlátozhatóak. Másfelől, a különleges jogrendben sem lehet felfüggeszteni az AB működését és az alaptörvényt, az emberi méltósághoz való jogot, az élethez való jogot, a magzat életét a fogantatástól kezdve a védelemhez való jogát, senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani, tilos az emberkereskedelem, tilos emberen tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni, tilos az emberi fajnemesítést célzó gyakorlat, az emberi test és testrészek haszonszerzési célú felhasználása, valamint az emberi egyedmásolás, senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg, s büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez, a védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt, senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy — nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben — más állam joga szerint nem volt bűncselekmény (ez nem érinti azokat az eseteket, ha az elkövetéskor a cselekményt a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint büntetni kell), a jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy — nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben — más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

25. *Alapjogok védelme* több szintű rendszert alkot:

- **az** Alkotmánybíróság (normakontroll, alkotmányos mulasztás, nemzetközi joggal való összhang hiánya, alkotmányjogi panasz elbírálása révén);
- **bírósági út** (ágazati törvények), azzal, hogy bűnösségről csak bíróság dönthet, és a magánszemélyek egymás közötti jogvitájában is meg kell védelmezi az alapjogokat, ha a bírósághoz fordulást törvény lehetővé teszi (nem minden esetben);
- **közigazgatási fórumrendszer** (igazságszolgáltatás, vita eldöntése pl. szabálysértés, birtokháborítás miatt),
- **Ombudsman** (alapjogi biztoshoz fordulás főként közigazgatási alapjogi visszasságok miatt);
- **Ügyészség** (vádképviselő, közérdek védelme),
- **Majd a fentiek szerinti jogvédelem eredménytelensége** (jogorvoslat kimerítése vagy a jogorvoslat kizártsága miatt) a nemzetközi jogvédelmi fórumok igénybe vétele.

26. Az alapjogokat gyakorlati és elméleti okokból *csoportosítjuk*, noha a minden embert megillető jogképesség, emberi méltóság és élethez való jogból levezethető lenne a teljes alapjogi katalógus.

Alapjogi katalógus az Alkotmányban kifejtve vagy csak felsorolás-szerűen, jogok, tilalmak és alapelvek több fejezetben (I., XII., XIII. fejezetben), alapvető köteleességekkel egy fejezetben, alanyok szerint bontható. Így az alanyok szerint bárki (joghatóságunk alatt), csak az állam területén jogszerűen tartózkodók (mozgásszabadság az ország területén, szabad kiutazás), csak állampolgár (a választójog egy része, közügyekben való részvétel, közhivatal viselése, kisebbségi jogok, állampolgárság megőrzéséhez való jog, azaz az önkényes megfosztás tilalma, hazatérés joga, konzuli védelem, szociális biztonsághoz való jog, művelődéshez való jog), avagy csak külföldi megillető jogok (menedékjog, a kínzás tilalmának eltávolítással való megszegése). Kötelezettségek listája rövid: honvédelmi (benne polgári védelmi), köztelherviselési, tankötelezettség és a jogkövetés.

- Szabadságjogok;

Szabadság, személyi biztonság 55.§, Jó hírnévhez, magántitok, személyes adatok védelme 59.§, Mozgásszabadság 58.§, Gyülekezési jog 62.§, Kommunikációs jogok (közérdekű adatok nyilvánossága 61.§ (1),

vélemény-nyilvánítás szabadsága, sajtószabadság 61.§ (2), információs jogok köre: személyes és közérdekű adatok ügye), gondolat, lelkiismereti és vallásszabadság 60.§, a gazdasági jogok és kulturális jogok egy része (tulajdon, vállalkozás, tanszabadság, foglalkozás szabad megválasztása, tudomány szabadsága)

- Politikai jogok

Gyülekezési jog, Panaszjog 64.§, Választójog 70.§, Közügyekben való részvétel 70.§ (6), Egyesülési jog 63.§ (Pártok szabad működése, 3.§, Szervezetalakítás 70/C.§),

- Egyenlőségi jogok

Tisztességes eljárás 57.§ (2)-(5), Bíróság előtti egyenlőség 57.§ (1), Diszkrimináció tilalma 70/A.§ (menedékjog 65.§, kisebbségek jogai 68.§, férfiak és nők egyenjogúsága 68.§)

- Szociális jogok

Szervezetalakítás/szervezkedés, Munkához való jog, Sztrájkjog 70/C.§, pihenéshez való jog 70/B.§ (4), szociális biztonsághoz való jog 70/E.§, környezet védelme 18.§, testi és lelki egészséghez való jog 70/D.§

- Kulturális jogok

Művelődéshez, közoktatáshoz 70/F.§, Tudományos és művészi munka szabadsága 70/G.§, tanszabadság

27. Az alaptörvény átvette a korábbi alkotmány számos formai és tartalmi elemét, így továbbra is *több helyen szerepelnek* az alapjogi rendelkezések:

- Preambulumban: Tiszteletben tartjuk a történeti alkotmány vívmányait;
- Alapvetésben: senkit nem lehet születéssel keletkezett vagy jogszerűen szerzett magyar állampolgárságától megfosztani, családvédelem, fogyasztói jogok védelme. Itt olvasható, hogy az alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaiival összhangban kell értelmezni.
- Szabadság és felelősség fejezetben. Ebből egy perfekcionista jogfelfogás tükröződik, miszerint a jogok és köteleességek, egyén és közösség jogai együtt értelmezendők, azoknak egyensúlyban kell lenniük. Ez a felfogás eltér az emberi jogok univerzalizmusától és individuális emberképétől. Lehetséges, hogy ezzel a már elért jogvédelmi szintet és az állami kötelezettségeket csökkentik, továbbá feltételelessé teszik az állam szerinti jó élet függvényében az egyes alapjogok érvényesíthetőségét, eltérve az emberi jogi és demokratikus alkotmányosság szerint pluralizmustól (életformák sokszínűsége).

28. Az Alaptörvényben *alanyi jogként* mindenkit megillet, tehát bíróságon kikényszeríthető az élethez és méltósághoz való jog, a személyes szabadsághoz, biztonsághoz való jog, az ön-és tulajdonvédelemhez való jog, a magánszférához való jog, a meggyőződés szabadságához való jog, a gyülekezési és egyesülési jog, a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, a vállalkozáshoz való jog, az egyenlő jogi státushoz, jogegyenlőséghez való jog, a testi és lelki egészséghez, egészséges környezethez való jog, a tisztességes eljáráshoz való jog, a petícióhoz való jog, a szabad mozgáshoz való jog, a büntetőjogi anyagi és eljárási garanciákhoz való jog, a gyermeki jogok, a szülők szabadsága a gyermeknevelésben, valamint az összes munkavállalót érintő jog (kollektív alku, sztrájk, tisztességes munkafeltételek, pihenéshez való jog). Másfelől csak *feltételes* érvényesülő alapjog (kondicionális) a közösségek érdekeinek alárendelt jog, így a tulajdon és öröklési jog „

társadalmi felelősséggel” együtt érvényesíthető csak, a szociális ellátások, ha a közösség számára hasznos hozzájárulást/munkát végez a rászoruló. Ezen jogok mérlegelés körébe tartoznak (adhatók).

29. Az Alaptörvényben *csak a magyar állampolgárokat megillető alapjogok*: a művelődéshez való jog, az országba belépéshez, tartózkodáshoz, hazatéréshez való jog, a szociális ellátásokhoz való jog bizonyos esetekben, a képviselő választáshoz, választhatósághoz való jog, a közhivatal viseléséhez való jog, a védelemhez valló jog, az állampolgárság megőrzéséhez való jog, a nemzetiségi jogok. Ugyanakkor csak a külföldieknek szóló jog menedékjog.

30. Az Alaptörvény szerint, a *törvény alapján létrehozott jogalanyok* (jogi személyek) számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terhelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak (pl. civil szervezetre, cégekre, nemzetiségi önkormányzatokra).

31. Az Alaptörvényben szereplő *kötelezettség* címzettje lehet

- mindenki (a hatalom erőszakos megszerzésére, gyakorlására, kizárólagos birtoklására irányuló tevékenység ellen fellépés, az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni, a természeti erőforrásokat, a biológiai sokféleséget és a kulturális értékeket védeni, a jogszabályokat betartani, az alapvető jogokat tiszteletben tartani, a közösség gyarapodásához hozzájárulni, a környezetben okozott károkat helyreállítani, a közös szükségletek fedezéséhez hozzájárulni, a honvédelmi munkakötelezettség, a polgári védelmi kötelezettség, honvédelmi szolgáltatási kötelezettség, parlamenti vizsgáló bizottságok előtti megjelenési kötelezettség), vagy
- csak magyar állampolgár (a haza védelme, a kiskorú gyermekről való gondoskodás és taníttatás szülői kötelezettsége, a nagykorú gyermek kötelezettsége, hogy gondoskodjon rászoruló szüleiről).

32. *Rendkívüli/különleges jogrend bevezetésére* akkor kerül sor, ha az ország függetlenségét, a lakosság életét, javait súlyosan veszélyeztető helyzet áll elő. Ennek feltételeit az Alkotmány/alaptörvény definiálja, és bevezetésétől az alapjogok jelentős része felfüggeszhető. Kihirdetéséhez parlamenti kétharmad kell, illetve a parlamenti működés akadályoztatása idejére létrejön a Honvédelmi Tanács, valamint a köztársasági elnök és a kormány azonnalin intézkedéseket vezethet be. Törvényben meghatározottak szerint alapjogokat korlátozó intézkedések bevezetéséről lehet szó, azzal, hogy ideiglenesen a Honvédelmi Tanács és a köztársasági elnök rendeletet adhat ki e célra.

Ilyen helyzet a hadiállapot, a rendkívüli állapot: idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély), szükségállapot: Magyar Honvédség országon belül is bevethető, ha a rendőrség, nemzetbiztonság erői nem elégségesek a törvényes rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények miatt; megelőző védelmi helyzet: külső fegyveres támadás veszélye esetén vagy szövetségi kötelezettség teljesítése érdekében meghatározott idő (határozatlan, meghosszabbítható, a Kormány intézkedik közben); váratlan támadás: külső fegyveres csoportoknak Magyarország területére történő váratlan betörése, Magyarország területének a honi és szövetséges légvédelmi és repülői készségi erőkkel való oltalmazására, a törvényes rend, az élet- és vagyonbiztonság, a közrend és a közbiztonság védelme érdekében – szükség esetén a köztársasági elnök által jóváhagyott fegyveres védelmi terv szerint – a szükségállapot vagy a rendkívüli állapot kihirdetésére vonatkozó döntésig a támadással arányos és arra felkészített erőkkel azonnal intézkedni köteles a Kormány; veszélyhelyzet: az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, ezek következményeinek az elhárítása érdekében rendkívüli intézkedéseket vezethet be a Kormány.

Garanciális szabályok a különleges jogrendben:

- **az** Alaptörvény alkalmazása nem függeszthető fel; alkotmánybíróság működése nem korlátozható,
- az alkalmazandó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg;
- rendkívüli állapot vagy szükségállapot idején az országgyűlés nem mondhatja ki feloszlását, és nem osztható fel; az országgyűlési képviselők általános választását nem lehet kit űzni, és nem lehet megtartani, de a megszűnésüket követő 90 napon belül új országgyűlést kell választani. Ha az országgyűlési képviselők általános választását már megtartották, de az új országgyűlés még nem alakult meg, a köztársasági elnök az alakuló ülést a rendkívüli állapot vagy a szükségállapot megszűnésétől számított 30 napon belül hívja össze; a feloszlott vagy feloszlott Országgyűlést a Honvédelmi Tanács, szükségállapot idején a köztársasági elnök is összehívhatja.

A honvédelemről szóló törvényben (2011. évi CXIII.tv.) szerepelnek a rendkívüli jogkorlátozási és felfüggesztési lehetőségek nem férnek össze a piacgazdasággal és a normál, plurális polgári élettel – ám ezek a megszorítások csak átmenetiek, alkotmányosan csak meghatározott ideig alkalmazhatóak (30-60 nap).

Így a honvédelmi igazgatás körében alkalmazható rendkívüli intézkedések (pl. a hadkötelezettségen alapuló katonai szolgálat időtartama megelőző védelmi helyzet idején legfeljebb 12 hónap, rendkívüli állapot idején az időtartam a katonai szükséghez igazodik; elrendelhető a folyamatos polgári védelmi szolgálat ellátása); a közigazgatásra, közrendre és közbiztonságra vonatkozó rendkívüli intézkedések (pl. a közigazgatási hatósági eljárásra vonatkozó törvény rendelkezései közül rendelettel állapítható meg a bírósági jogorvoslat kizárása, az újságíró, a tudósító és a sajtóterméket előállító csak az arra feljogosított szervek - hivatalos szóvivő, a közszolgálati média - által közölt adatokat használhatja fel; elrendelhető a cenzúra, a közzététel engedélyhez kötése (engedélyt a sajtóterméket ellenőrző katonai szerv adja ki); elrendelhető a postai, az elektronikus hírközlési szolgáltatások szüneteltetése, korlátozása, használatának tilalma, ellenőrzése; a közúti, vasúti, vízi és légi járművek forgalma a nap meghatározott időszakára, meghatározott területre/útvonalra korlátozható, illetve az ország egész területén vagy meghatározott részén ideiglenesen megtiltható; megtiltható a magyar állampolgárok külföldre utazása, a külföldiek beutazása, a külföldiekkel való érintkezés és kapcsolattartás; a lakosság kitelepítése, vagyontárgyak elszállítása; kijárási tilalom vezethető be, közterületen tartandó rendezvény, nyilvános gyűlés megtiltható; ahogyan a vadászat is; vadász-sportlövő fegyverek tartása, fegyver és lőszer árusítása; elrendelhető a polgári felhasználású lőfegyverek beszolgáltatása); valamint az igazságszolgáltatásra vonatkozó rendkívüli intézkedések (pl. rendelettel állapíthatók meg a büntetőeljárás, a büntetés-végrehajtás, a polgári peres és nem-peres eljárás szabályai, rendeletben új bíróságok és ügyészségek létesíthetők, a már működő bíróságok és ügyészségek összevonhatók, szétválaszthatók, megszüntethetők, a katonai büntetőbíráskodás hatálya alá tartozó területen rögtönbíráskodás rendelhető el); továbbá gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségre vonatkozó rendkívüli intézkedések (pl. az államháztartásra vonatkozó szabályoktól eltérő rendelkezések állapíthatók meg, költségvetési fejezetek között átcsoportosítás hajtható végre, egyes kiadási előirányzatok felfüggeszthetők, rendkívüli fizetési kötelezettség írható elő, az adók és illetékek mértéke módosítható; elrendelhető a deviza és valuta kötelező vételre felajánlása, a deviza és valuta elhasználása engedélyhez köthető, illetve ideiglenesen felfüggeszthető; a takaré- és nyereségetektől, valamint az értékpapírok alapján történő kifizetések teljesítése korlátozható/felfüggeszthető; kötelezővé tehető a nemesfémek és nemesfém-tárgyak vételre való felajánlása, nemesfém forgalmazása engedélyhez köthető, a külkereskedelmi tevékenység engedélyhez köthető; elrendelhető az ország védelme szempontjából fontos termékek, javak forgalmának korlátozása; elrendelhető, hogy munkaviszonyt csak a kijelölt szerv közvetítésével lehet létesíteni; jegyrendszer bevezetése). A megelőző védelmi helyzet bevezetésével összefüggő rendszabályok és intézkedések körébe tartozik az ország védelme szempontjából fontos termékek, energiahordozók, fogyasztási cikkek készletezését, forgalmuk szabályozása, illetve korlátozása, a frekvenciagazdálkodás és a műsorszórás terén korlátozó rendszabályok bevezetése, speciális üzemmódok előkészítése, a nemzetközi békét, illetve az ország biztonságát veszélyeztető államok, természetes személyek, jogi személyek, jogi személyiség nélküli szervezetek érdekeltségeinek zárolása, tulajdonjoguk korlátozása, az internet-, levél-, csomag- és postaforgalom fokozott ellenőrzése.

33. Az *emberi jogok csoportosítása* lehetséges a jogok terjedelme, a jogok alanyai és az érvényesítésükkel kapcsolatos állami szerepvállalás alapján.

- A jogok terjedelme szerint
 - Abszolút jog (nem korlátozható, felfüggeszthető, még rendkívüli jogrendben sem);
 - Korlátozható jog (ha egy demokratikus társadalomban szükséges, a közrend, közegészségügy, közérkölc, mások jogainak védelme érdekében);
 - Felfüggeszthető jogok (rendkívüli jogrendben a gyakorlásuk szünetel);
 - Fokozatosan megvalósuló jogok (a fejlődő országokban az állam teljesítőképessége szerint)
- A jogok alanyai szerint
 - Mindenkit megillető jog, aki az állam joghatósága alá tartozik;
 - Csak az állam területén jogszerűen tartózkodókat illeti meg (mozgásszabadság az ország területén, szabad kiutazás joga);
 - Csak állampolgárt megillető jogok (a politikai jogok egy része);
 - csak külföldit megillető jog (menedékjog, a kényszerű elhagyással való megszegése);
 - közösséget megillető jogok
 - emberiséget megillető jogok
- az állami szerepvállalás szempontjából
 - első generációs jogok, azaz a klasszikus szabadságjogok: jogegyenlőség, egyenjogúság, személyi szabadságok és jogok, személyes szabadság, mozgás szabadsága, személyiségi jogok (méltóság, személyes integritás, adatvédelem, magántitok, jó hírnév, becsület, vallás, lelkiismereti szabadság), politikai szabadságok és jogok (egyesülési, gyülekezési, választójog, közéleti részvétel, petíciós jog, kommunikációs szabadságok),
 - második generációs jogok (gazdasági szabadságok és jogok, vállalkozás, tulajdon, szerződéses szabadság, foglalkozás szabad megválasztása, munkához való jog, szociális jogok, szociális biztonsághoz való jog (pl. lakhatás, éhezés elleni védelem), betegség, öregség, rokkantság, özvegység, árvaság, munkanélküliség esetén védelem, anyavédelem, egészségügyi ellátáshoz való jog; kulturális szabadságok és jogok: tanszabadság, tudományos szabadság, közoktatáshoz, közművelődéshez való jog),
 - harmadik generációs jogok (közösségek, emberiség az alanya: kisebbségi jogok, fejlődéshez való jog, emberiség közös örökségének, a biológiai, genetikai sokféleség megővése, éghajlatváltozás miatti védelem, környezeti jogok, világűr védelme, szabad kutatása).

34. Az *állampolgárság fogalma*: az egyén és az állam (uralkodó) viszonyát a természetjogi iskola a felek szabad akaratával, és az annak alapján létrejött társadalmi szerződéssel magyarázta. Bizonyos jogokról ebben sem mondhat le az egyén, de feltételezték, hogy létrejött a polgárok közössége és az állam között egy általános állampolgársági szerződés. A polgári jog körében helyezte el a korai státusz elmélet, amelybe az ember beleszületik, állapot, amelyet általában haláláig megtart a polgár, nem veszíti el, és az állampolgárság megléte az alapja számos egyéb polgári jogi jogkövetkezménynek. A Code Napoleon (1804) révén ezen felfogás szerint a polgári jogi szabályokban kapott helyet, annak részeként tekintettek az állampolgárságra, hasonlóan a jogképességhez. Ezzel szemben a hazai jogtudósok kezdetől közjogi eredetűnek vélték a jogintézményt, mert az állam fogalmának része a népesség és a terület feletti főhatalom, amely nélkül állam nem képzelhető el. Ezért összekapcsolták még az alattvalói lojalitással, hűséggel is. A polgári forradalmak és a

gyarmatokra kivándorlás felerősítette a kétkedést a patriarchális uralkodói gyámkodással szemben, amelyet már nem tekintettek öröktől adott, természetes hatalomnak.

John Locke jelképezi a váltást az ascriptive és a konszenzuális modell között, mivel radikális nézetet vallott a szülő-gyermek kapcsolatáról és a politikai közösségről, társadalomról amelyet már nem tekintett szerves, természetes hierarchiának. A szülőnek és az államnak csak a gyermek éretté válásáig van hatalma, és a politikai közösségben a tagság nem a természet adta hűségen alapszik. Az állam köteles a természetes, sérthetetlen emberi jogokat tiszteletben tartani, és a szülő politikai álláspontját, közösségi tagságát nem öröklő a gyermek, hanem a két fél (közösség és egyén) érett, kölcsönös elfogadásával, egyéni akarattal és döntéssel jön létre a tagság. Tehát ez a kötelék módosítható (lemondással, kivándorlással), amely már elvezet a közösségi el-és befogadás, a konszenzuális állampolgárság elvéhez.

35. Az állampolgárság kettős jellegét jól jelzi, hogy a tisztán állami közjogi megközelítés (állami akarat formálja a nemzeti és nemzetközi szabályokat) nem ad magyarázatot arra, miért jut szerephez a családalapítás, örökbefogadás, házasságkötés vagy éppen özvegyülés az állampolgárság megszerzésében, elvesztésében. Ugyanis a *magánjogi* (nemzeti és nemzetközi) jelleg az alapozza meg, hogy az egyén saját döntései (pl. kivándorlás, honosítási kérelem) révén alakul, önmagában egyik sem képes tehát a szabályozást kialakítani. Másrészt, a jogviszony-elmélet pragmatikus: az adott jogállást elnyerő személynek *konkrét jogviszonyokban* milyenek az állampolgárnak a jogai-kötelezettségei, míg a *státus elmélet előre kész konstrukciónak* tekinti, amelyhez az adott jogokat, kötelezettségeket e vízió alapján hozzáigazítja. Végül azért is legalább kettős a természete, mert a politikai, társadalmi integrációs és más társadalomtudományi megközelítés alakult ki, a tisztán jogi mellett. Ezek *egymásra épülnek* (nemzetállam, hagyományos képviselői demokrácia, multikulturalizmus, supra-nacionális állampolgárság, a külföldiek közéletbe bevonása). Modern értelemben az állampolgárság jogi kötelék egy adott állam és az egyén között, amelyből jogok és kötelezettségek fakadnak, függetlenül a személy etnikai, vagyoni, származási vagy egyéb jellegétől (univerzális és semleges), amelyből ki lehet lépni, mód van mindkét fél oldalán a változtatásra (nem teljesen szimmetrikus), törvényben kell keletkezését, megszűnését szabályozni.

36. 1848 előtt három státuszt különböztettek meg: nemes honfiak (modern értelemben vett állampolgárok), nem nemes honfiak megkülönböztetése általános volt (nincsenek politikai jogosítványaik), az egyszerű idegenhez képest többletjogait voltak, e körbe való bejutást országosan nem szabályozták – azaz a rendi tagozódást követték (*nemes - nem nemes - idegen*). Ezért 1848 előtt az állampolgár szónak aligha volt értelme, mert a politikai és szabadságjogokat nem az állampolgári kötelékhez kötötték, hanem a nemzet (populus) fogalmához, amely a középkori jogértelmezés szerint a rendeket ölelte fel, míg a nem nemes közrendűek (plebs) a politikai és a polgári – magánjogi jogosítványok jelentős részéből ki volt zárva (nemes jószágok megszerzése, törvénykezési önállóság, hivatalképesség, személyes szabadság korlátozhatatlansága, adófizetési kötelezettség).

A nemesi szabadságok katalógusát Nagy Lajos 1351-es dekrétuma alapján Werbőczy foglalta össze a Tripartitum I. rész 9.címében. Ide tartozott, hogy törvényes elmarasztalás nélkül letartóztatni nem lehet, kivéve a bűncselekmény elkövetőjét, ha a tett becstelensége miatt (gyilkosság, gyújtogatás, tolvajság, rablás, erőszakos közösiség, haramiaság) elveszti nemességét is, így tettenérés esetén paraszt kézzel is letartóztatható, a törvényesen megkoronázott király hatalma alatt áll, a király is csak törvényes úton vonhatja felelősségre, mentesség a jobbágyi szolgáltatások, adók alól, vagyonával, jövedelmével való szabad gazdálkodás, rendelkezés, ellenállási záradék alkalmazása, hivatalviselési képesség, joghatósága volt jobbágyaik és cselédek felett, nemesi javak birtokába csak nemesek juthattak, vérdíjuk magasabb volt a közembernél, politikai részvételük teljes (követválasztás, személyes részvétel, önkormányzatokban választás és választhatóság) volt.

37. 1848 előtt, a nemesség megszerzésének módjai: nemes atyától születéssel törvényes házasságból, királyi birtokadományjal, címeres nemes levéllel, fiúsítással, fiúvá fogadással (adoptio filialis), törvényesítéssel, hallgatag vagy egyszerű honfiúsítással, valamint ünnepélyes honfiúsítással (indigenatus solemnis), amikor a király által, privilégium formájában, az államérettel kapcsolatos érdemekért, a király szolgálatában állva, ha a törvényhozás is hozzájárult, magyar nemességet is elnyerte az illető. Például 1542-ben a rendek azzal fordultak a királyhoz, hogy az esztergomi várkapitányt, bizonyos Musica Mártont az országnak tett szolgálataiért adományozza meg birtokkal, és egyben emelje nemesi rangra. 1848 előtt a magyar nemesség megszerzése egyúttal a mai értelemben vett állampolgárság elnyerését is jelentette. A nemes és nem nemes közötti jogállásbeli különbségek felszámolását a reformkori országgyűléseken kezdték meg (pl. adózás, perképesség, büntetőperben fellebbezés jog megadása, jobbágyok öröklési jogának biztosítása, majd közhivatal viselésének tágítása).

38. A XVIII.sz-ra kialakult a honfiúsítás eljárási rendje: a rendek előterjesztést tettek a királynak, aki a kérelmet elfogadta, ezt törvénybe iktatták, az érintett esküt tett a király iránti engedelmességre és az ország törvényeinek megtartására, megkapta a diploma indigenatus-t, amely tartalmazta az eskü szövegét, fizetett az aktusért (pl. Mária Terézia korában 2 ezer aranyat), és ezzel a politikai közösség részévé vált. A hallgatag vagy egyszerű honfiúsítás: általános előfeltétele volt az adózás és a hosszabb belföldi tartózkodás, az elnyert városi/községi polgárságról honlevelet adtak ki, amely bizonyította, hogy a helyi polgárok sorába felvételt nyert. Az 1814.évi 10.661.sz.udvari rendelet és a törvényes gyakorlat értelmében az 1850-es évekig hallgatólag megszerezhetette a magyar honosságot az a külföldi, aki 10 éven keresztül, útlevél nélkül, háborítatlanul Magyarországon tartózkodott, ám az ily módon szerzett állampolgárság a nagykorú gyermekekre nem terjedt ki, az állampolgárságot a korabeli gyakorlat szerint csak házasság által lehetett elveszíteni). Ezért az idegenek állandó letelepedésével és lakhatási jog megszerzésével nemességet nem eredményezett; s városi polgárságot is ilyen módon szereztek meg. Az egyszerű letelepedést nem szabályozták országosan, az állandóan letelepedett is honfiú volt.

Több képviselő felvette az 1840-es országgyűlésen a honosítási törvény megalkotását, mert a hűbéri indigenatus csak nemeseket teremt, míg más országokhoz hasonlóan a polgári törvényben kellene a kérdést rendezni, A magyar nemzet fenntartása, őrzése érdekében javaslat készült (Szemere Bertalan borsodi követ is támogatta), de az indítvány kisebbségben maradt (Szalay László javaslata szerint el kell törölni a honosok és az idegenek közötti magánjogi különbségeket, hasonlóan az amerikai alkotmányhoz, a tervezet rendelkezett a születéssel szerzett honosokról, a honosításról, visszahonosításról, a honjog állampolgárság) elvesztéséről, valamint a külföldiekről)

39. A polgári forradalom a sokféle rendi jogállást felváltotta az állampolgári jogegyenlőség (a közteherviselésről az 1848.évi VIII.tc. rendelkezett, megszüntetve a nemesség vagyoni kiváltságát), az 1848.évi V.tc. a választójogot szélesítette, így az eddigi 4-5%-ról 10%-ra nőtt a lakosságban a választójogosultak aránya. A korábbi nemzettek (nemesek) mellé felvették az „ész-erkölcsi-vagyonosok” (orvosok, jogtudorok, gyárosok, mesterek, kézműiparosok), hogy „a politika legyen a köz ügye”, törvény előtti egyenlőség, politikai jogegyenlőség), az alkotmányreform a nemeseket és nem nemeseket a törvény előtt egyenlőknek nyilvánította, részesévé tette a politikai jogoknak. A polgári államban az állampolgár-külföldi jogállásra tagozódás váltja fel, de a rendi előképekből néhány elem megőrződik

40. 1848 után az 1852.évi osztrák polgári törvénykönyv kiterjedt Magyarországra, Horvátországra, Tótországra, Szerbvajdaságra és a Temesi bánságra. Ebben szerepelt, hogy a

polgári jogok teljes élvezete *álladalmi polgárság* által szerezhetik. Ausztriai álladalmi polgár gyermekeinek ezen örökös tartományokban az álladalmi polgárság már születés által sajátjuk.

Idegenek az ausztriai álladalmi polgárságot elnyerik: közszolgálatba lépés, mint szintén valamely oly üzlet megkezdése által, melynek folytatása az országban rendes letelepedést teszi szükségessé, s végtére ezen országokban teljes tíz esztendeig szakadatlanul folytatott lakás által, azon feltétel lefolyta alatt valamely büntetérti büntetést ne vont légyen magára.

A polgárosítás valamely üzletnek vagy mesterségnek megkezdése nélkül, és tíz esztendő lefolyása előtt is kérethetik a közrendtartási hatóságoknál, s azok által a kérelmező vagyonának, kereseti képességének és erkölcsi magaviseletének mivoltához képest adatik.

Valamely mezei jószágoknak, háznak vagy teleknek csupa birtoklása, vagy ideiglenes használása által, kereskedésnek, gyárnak alapítása, vagy a kettő közül valamelyikbeni részvétel által, ezen álladalmak valamely tartományában személyes megtelepedés nélkül, az ausztriai álladalmi polgárság meg nem szerezhetetik.

Az álladalmi polgárságnak, költözés vagy honpolgárnőnek külföldivel házasságra lépése általi elvesztése a kiköltözési törvények által határozottatik meg.

Az idegeneket a benszülöttekkel általában egyenlő polgári jogok és kötelezettségek illetik, hahogy ezen jogok élvezetére az álladalmi polgári minőség meg nem kívántatik. Az idegenek hogy a benszülöttekkel egyenlő jogot élvezhessenek, kétes esetekben tartoznak azt is bebizonyítani, hogy azon álladalom, mellyhez tartoznak, az idevaló álladalmi polgárokkal a kérdéses jogra nézve szintűgy bánik, mint a magáéival.

1849-67 között idegen jogszabályok alapján adományoztak állampolgársági jogokat, bár az 1848 előtti szokásjogot fenntartották (egyszerű honfiúsítás feltétele volt a megtelepedés az ország területén, felvétel valamely város polgárai közé vagy telekkel rendelkezett, ipart vagy hivatást űzött, közterhekhez hozzájárulás és 10 évi állandó belföldi tartózkodás). Például az abszolutizmus idején számos hivatalnok, iparos telepedett le, honosításuk az 1848 előtti jogszabályok és gyakorlat alapján történt. 1867-1879 között belügyminiszterhez kellett folyamodni, ha egy törvényhatóság javasolta, hogy vagyoni, erkölcsi, politikai szempontból kifogástalan idegent a belügyminiszter honosítsa, ha hűségesküt tett. 1868.évi XLIV. tc. nemzet alatt értette az állampolgárok összességét, nemzetiségre való hovatartozástól függetlenül. Az 1870:XLII.tc. és 1872:XXXVI.tc. szerint ha valaki 5 éve az országban lakik, itt állandóan adót fizet és más államnak nem polgára, úgy magyar állampolgárnak tekintendő a törvényhozás ellenkező döntéséig. Fontos eleme volt a szabályozásnak a községi illetőség, amelyről az 1871.évi XVIII.tc. rendelkezett, miszerint minden honpolgárnak valamely községhez kell tartoznia, amely köteles őt támogatni elszegényedés esetén. Ez a jogállás örökléssel, felvétel által, vagy hallgatólag, kifejezett felvétel nélkül szerzett illetőségként jött létre. E törvényt több alkalommal módosították, és az illetőség alapján adtak ki pl. anyakönyvet (1895-től), iparigazolványt, cselédkönyvet, toloncolták haza a kórházi ápolásra szorulókat. Az illetőség 1948-ig volt hatályban, törvényes apa vagy annak hiányában anyai illetőséget örökölt a gyermek, a feleség pedig a férj illetőségét követte.

41. Az *első állampolgársági törvény* (1879) szerint

- a magyar állampolgárság megszerzése lehetséges volt leszármazással (törvényes házasságban, házasságon kívül az anyától, törvényesítéssel - utólagos házasságkötéssel -, valamint az ország területén az ismeretlen szülőktől való gyerek megtalálása); házasságkötés útján (idegen nőt vett el magyar férfi, ezt megőrzi özvegyülés, válás után is); előterjesztett kérelemre honosítással (5 éves itt lakás, adózás, önfenntartás, de kedvezmény például magyar állampolgár általi örökbefogadásnál). A kérelemről a belügyminiszter döntött. Szerzési jogcím volt még a visszahonosítás (korábban magyar állampolgárnak), valamint a hallgatagon szerzés, ha az előző állampolgárságát feladta,
- a honosított és a többi állampolgár jogállása nem volt azonos,

Például az eskü letétele után 10 évvel lett csak aktív és passzív választójoga, míg a királyi oklevéllel honosítottak és az eredetileg születéssel szerzett állampolgárságú visszahonosítása esetén azonnal. A honosított nem lehet koronaőr, és csak akkor lehetett örökös főrendiházi tag, ha ehhez a törvényhozás hozzájárult. A korabeli eskü szövege is utal a hűségre. „Én .. esküszöm az élő istenre, hogy ő császári és királyi Felségéhez Magyarország apostoli királyához és a magyar korona országai alkotmányához hű leszek, s ígérem, hogy magyar állampolgári kötelességeimet hiven teljesíteni fogom.”

- elvesztése (törvényesítéssel (idegen apa révén), házasságkötéssel (magyar nő veszíti el így a külföldivel kötendő házassága miatt), távolléttel (10 éven át, nem hivatalos célból, követséggel való kapcsolat nélkül van külföldön), hatósági határozattal, nemzetközi szerződés alapján (pl. USA-val kötött megállapodás a kettős állampolgárság kivédésére), valamint kérelemre elbocsátással).

42. Az 1886:IV.tc. a tömegesen visszatelepülők visszahonosításáról a csángókat kedvezményezte, bár a semleges megfogalmazás szerint, tekintet nélkül arra, hogy a kérelmezők vagy felmenőjük mikor vándorolt ki és miként. A községi illetőséget a belügyminiszter hivatalból állapította meg, illetékmentes eljárásban. A tömegesen visszatelepülő bukovinai csángó magyarok, ha azonos településre kívántak kerülni – kollektívan is folyamodhattak honosításért, és bár visszahonosítási okiratot erről nem kaptak, de esküt kellett tenniük.

43. A világháborút lezáró *békeszerződés* (1921.évi XXXIII.tc.) 1921.július 26-án lépett hatályba. Ez magyar állampolgárnak ismerte el alakiságok nélkül azt, aki a szerződés életbe lépésekor magyar területen illetőséggel rendelkezik és nem állampolgára más államnak, továbbá az ország területén született személyt, akit születésénél fogva valamely állampolgárság nem illet meg. Az állami hovatartozás megállapításához a községi illetőséget vette alapul: mindazok a személyek, akiknek illetősége oly területen van, amely azelőtt a volt Osztrák Magyar Monarchia területeihez tartozott, a magyar állampolgárság kizárásával jogérvényesen annak az államnak az állampolgárságát szerzik meg, amely az említett területen az állami főhatalmat gyakorolja. Az elcsatolt területen illetőséggel rendelkező személyek minden külön intézkedés nélkül, függetlenül tartózkodási helyüktől elveszítették magyar állampolgárságukat 1921.júl.26-án. Ám a szerb-horvát-szlovén, csehszlovák államhoz csatolt területen élő csak akkor szerezte meg az ottani állampolgárságot valaki, ha illetőségét 1910 után szerzett, és az új állam elismerte ezt, egyébként a korábbi illetőség szerinti állam állampolgára lett, és ha kérelmét kedvezően bírálták el. Biztosították az opciós jogot:

- A 18 évesnél idősebb és a magyar állampolgárságát elveszített személynek jogában áll a szerződés életbe lépésétől számított 1 éven belül annak az államnak az állampolgárságát igényelni, amelyen az *illetősége volt*; a férj opciója maga után vonja a feleségét, a szülő opciója maga után vonja a 18 éven aluli gyermekét,
- akinek *illetősége a Monarchia területén van és ott a lakosság többségétől fajra vagy nyelvre nézve különbözik*, a szerződés életbe lépésétől számított 6 hónapon belül optálhatnak Ausztria, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén állam vagy a Csehszlovák állam javára, aszerint, amint a lakosság többsége ott ugyanazt a nyelvet beszéli és ugyanahhoz a fajhoz tartozik, mint ő (kisebbségből többségbe optálás).

Az optáló köteles lakóhelyét a nyilatkozatot követő 12 hónapon belül abba az államba áttenni, amelynek javára optált, megtarthatta ingóságait és azt ki-és belépésnél díjmentesen magával vihettemegtarthatta kiköltözése után is az elhagyott állam területén ingatlanát, az annak műveléséhez szükséges felszereléseket.

Az 1921.évi 6.500 M.E. számú rendelet a békeszerződésben foglalt állampolgársági rendelkezések ismertetéséről és végrehajtásáról szól:

- tilos volt bárkit az opciós szabad döntésében rábeszéléssel, fenyegetéssel, hatósági intézkedéssel, irányítással befolyásolni, korlátozni vagy akadályozni;
- az optáláshoz a nyilatkozatot, igénylést a külképviseletnél, illetve az első fokú közigazgatási hatóságnál, vagy a belügyminiszternél benyújtani, írásban vagy jegyzőkönyvileg megtenni, okmányokat csatolni; az optálási bejelentésről hatósági igazolványt állítanak ki;
- ideiglenesen továbbra is magyar állampolgárnak kell tekinteni a csonka-országban a békeszerződés életbe lépésekor állandó lakóhellyel élőket.

Az 1922.évi XVII.tc. a (csonka-Magyarország területén maradók) községi illetőségének megállapításáról és a visszahonosításról rendelkezett: aki az optálást elmulasztotta, de később Magyarországon telepedett le (külföldiként) azt kérelmére honosíthatták.

44. Az 1939.évi II.tc. a honvédelemről szólva rögzítette, hogy az állampolgársági kötelekből elbocsátáshoz a honvédelmi miniszternek hozzá kell járulnia. A döntést eddig béke idején a belügyminiszter hozza, háború esetén pedig az államfő, most minden esetben az *államfő* döntött. A honvédelmi miniszter akkor járul hozzá, ha az elbocsátást a sorköteles/szolgálatot teljesítő szüleivel együtt kéri, illetve az elbocsátás egyéb személyes viszonyait tekintve méltányos. Ha pedig visszaáll az állampolgársága, a még le nem töltött katonaidőt teljesítenie kell. Módosították az állampolgársági törvényt is (1939.évi XIII.tc.). Így az állampolgárság megszűnése kibővül a külföldi állampolgárság megszerzésével, valamint a *megfosztás* intézményével: a külföldön tartózkodót, akit az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvény szerinti bűncselekményért a bíróság elítélt, vagy az ellenséghez pártolt, kémkedéssel, fegyveres szolgálattal vagy egyéb módon azt támogatta, vagy önként ellenséges területre távozott, engedély nélkül idegen államtól, nemzetközi politikai szervezettől kapott tisztséget, rangot kapott, külföldi szervezet tagjává lesz, illegálisan külföldre távozott, külföldi politikai szervezet tevékenységében részt vesz, azt megfosztották az állampolgárságától. A megfosztás a feleségre, kiskorúra is kiterjedt, a határozatot a Budapesti Közlönyben közzétették, és a megfosztás után a személyt csak a BM engedélyével lehet visszahonosítani.

45. A *Bécsi döntések és nyomában született törvények* (1939-1941) is érintették az állampolgárságot. A döntőbírói határozat előírja az állampolgársági és opciós kérdések kétoldalú szabályozását, ezért született meg a magyar-csehszlovák egyezmény, míg a többi kérdésben hazai törvények születtek.

- A szerint visszaszerzik magyar állampolgárságukat, akik azt a trianoni szerződés alapján az átcsatolt területeken elvesztették, ha a területen 1928. nov.2-a óta állandó jelleggel laknak (a visszaszerzés a feleségre és 24 év alatti gyermekekre is kiterjed). Ha nem felelnek meg e feltételeknek, vagy annak idején az opció alapján váltak csehszlovák állampolgárrá, azok megtartják, és ők csak honosítással/visszahonosítással lehetnek magyar állampolgárok. Visszahonosíthatók a magyar nemzetiségű, csehszlovák állampolgárok, akik 1938.nov.2-a előtt kivándoroltak, de a kivándorlaskor magyar állampolgárok voltak és a kivándorlás előtt a visszacsatolt területen volt állandó lakóhelyük. A visszacsatolt területen élő cseh, szlovák, ruszin nemzetiségűek az egyezmény hatályba lépésétől számított 6 hónapon belül igényelhetik a csehszlovák állampolgárság fenntartását, a szabályos igény bejelentését nem lehet visszavonni, az optáló köteles 6 hónapon belül Csehszlovákiába átköltözni, amelyet a csehszlovák hatóságok nem akadályoztak.

- a kárpátaljai területeknek az országgal való egyesüléséről (1939.márc.15.) visszaserzik magyar állampolgárságukat, akik azt a trianoni szerződés alapján az átcsatolt területeken elvesztették, ha a területen 1929.márc.15. óta állandó jelleggel laknak (a visszaserzés a feleségre és 24 év alatti gyermekekre is kiterjed);
- a keleti és erdélyi országrésznek a visszacsatolásától visszaserzik magyar állampolgárságukat, akik azt a trianoni szerződés alapján az átcsatolt területeken elvesztették, ha a területen 1940.aug.30.napján állandó lakóhellyel bírtak, külön hatósági intézkedés nélkül (a visszaserzés a feleségre és 24 év alatti gyermekekre is kiterjed), a többi, Romániához tartozó területen élő magyar nemzetiségű személyek az ottani területen állandó lakóhellyel rendelkezve visszaserzik a magyar állampolgárságot, ha a bécsi döntésben biztosított opciós jogukat a magyar állampolgárság javára gyakorolják (annak részleteit a román-magyar egyezményben kell szabályozni);
- a délvidéki területek visszacsatolásával (1941.ápr.11.) visszaserzik magyar állampolgárságukat, akik azt a trianoni szerződés alapján az átcsatolt területeken elvesztették, ha a visszacsatolt területen állandó jelleggel laktak 1931.jún.1 – 1941.jún.1. között, külön hatósági intézkedés nélkül (a visszaserzés a feleségre és 24 év alatti gyermekekre is kiterjed). A belügyminiszter a visszaserzett állampolgárságtól megfoszthatja a megszerzésre visszaható hatállyal azt, aki az elszakítottság ideje alatt ellenséges magatartásával a magyar nemzet érdekei ellen súlyosan vétett.

46. Az 1945.évi V.tv. a *Moszkvában kötött fegyverszüneti egyezményt* cikkelyezte be: a bécsi döntéseket érvénytelennek kell tekinteni. Ezért az 1945.évi 526. ME r. az állampolgársággal kapcsolatos jogszabályokat *hatályon kívül helyezte*, az 5.700/1945.M.E. számú rendelet szerint „a magyar hatóságok előtti eljárás során állampolgárságuk szempontjából további rendelkezésig a magyar állampolgárokkal esnek egy tekintet alá” (magyar állampolgárság elismerése jogszabályi formulával). A belügyminiszter adott az állampolgárságról igazolást, a kérelmet a községi elöljárónál kellett benyújtani, megfelelő okirattal kell igazolni vagy valószínűsíteni a tényeket. Az igazolvány hatályát veszítette, ha átteszi állandó lakóhelyét az illető a trianoni határokon kívüli területre. A 9.590/1945.M.E.számú rendelet: a korábban baloldali nézeteik miatt elmenekült személyeknek, ha visszatértek vagy a békekötés utáni 1 éven belül visszatérnek, biztosította a magyar állampolgárságot.

47. A potsdami értekezlet (1945.aug.) rendelkezett a *németek áttelepítéséről* (Lengyelországból, Csehszlovákiából, Magyarországról) a kollektív bűnösség elve alapján. Köteles volt Németországba áttelepülni, aki az 1941-es népszámláláskor német nemzetiségűnek vallotta magát, kivéve az ipari munkást, bányászt, mezőgazdasági munkást (nekik 10 kat.h. területet és ingóságait lehetett birtokban tartani, a többi vagyontárgy az államra száll); aki magyarosított nevét németre változtatta vissza, aki tagja volt a Volksbundnak, aki önként belépett valamely fegyveres német alakulatba, e személyek kiskorú gyermeke, házastársa, szülője, nagyszülője, unokája, nagykorú gyermeke (ha német anyanyelvűnek vallotta magát a népszámláláskor), és a családfőre vannak utalva (eltartottak), de az adott településen nem minősülnek nélkülözhetetlen kézművesnek (a hozzátartozót felmenthették a kötelezés alól). Így e térségből az áttelepüléssel vagy arra való kötelezéssel (ha maradt is) *elvesztette magyar állampolgárságát*. A törvények kizárták, hogy ezekért a károkért, sérelmekért igényt érvényesítsenek. Végül a 84/1950.(III.25.) MT rendelet kimondta, hogy a telepítési kötelezettségnek eleget nem tevő, még itthon tartózkodókra vagy visszatértekre a korlátozásokat megszüntették, és ők magyar állampolgárságukat visszanyerték.

48. Az etnikai homogenizáció folytatásaként, az 1946.évi XV.tv. a magyar-csehszlovák egyezmény (1946.febr.1.) becikkelyezéséről rendelkezett. A Magyarországon állandó lakóhellyel rendelkező szlovák és cseh nemzetiségű személy, ha nyilatkozik áttelepülési szándékáról, és azt a csehszlovák kormány nem ellenzi (annak megalapozottságáról vita esetén a Vegyes Bizottság dönt), úgy az áttelepülő magyar állampolgársága megszűnik és az áttelepülés tényével, csehszlovák állampolgárságot nyer, ha eddig nem az volt. Ugyanakkor az áttelepüléssel elvesztette a magyar állampolgárságát. Az áttelepülő csehekkel és szlovákokkal azonos számú, Csehszlovákiában állandó lakóhellyel rendelkező magyar nemzetiségű személy, ha telepítik (nem önkéntes), mert csehszlovák állampolgárságukat elveszítették a csehszlovák elnöki rendelet által (1945.aug.2., az elnöki rendelet a német nemzetiségűekre is kiterjedt). Akiknek a nevét közölte a csehszlovák fél, hat hónapon belül (akiket kijelölt áttelepítésre), azokat a magyar fél köteles volt fogadni. E személyek az áttelepítéssel magyar állampolgárokka válnak, és egyidejűleg elvesztették csehszlovák állampolgárságukat.

49. Az 1947.évi XVIII.tv. a *párizsi békeszerződéssel* (életbe lépett: 1947.szept.15.) visszaállnak az 1938.jan.1-i határok, 3 falu átengedésével Csehszlovákiának (az átengedett falvakban a csehszlovák fél biztosítja az emberi és a polgári jogok teljességét, illetve a lakosságcsere egyezményben szereplő jogokat, az önkéntes távozást Magyarországra). Az átadott területen élők automatikusan elveszítették magyar állampolgárságukat, míg a csehszlovák állampolgárságot csak a csehszlovák hatóság mérlegelése alapján szerezhette meg az odatelepett.

50. Az 1947.évi X.tc. a *külföldön tartózkodó egyes személyeknek magyar állampolgárságtól megfosztásáról* rendelkezett. Ennek értelmében, a belügyminiszter megfoszthatta a külföldön tartózkodót a magyar állampolgárságtól, ha a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről rendelkező 1946.évi VII.tc. értelmében folyt ellene nyomozás, és felszólításra 30 napon belül sem tér haza, a hatóságnál nem jelentkezik. A felhívásban tájékoztatni kell őt a jogkövetkezményekről, illetve ismeretlen helyen tartózkodó esetében, a Magyar Közlönyben kell közzétenni a hazahívást, majd a megfosztást. Ezt a logikát követte az 1948.évi XXVI.tc. a külföldön tartózkodók állampolgárságtól megfosztását és vagyonuk elkobzását kimondó jogszabály, felváltva az 1947-es törvényt. Eszerint a kormány megfoszthatja azt magyar állampolgárságától, aki külföldön tartózkodik, nyomoznak ellene itthon, és felhívás ellenére 30 napon belül nem tér vissza. Mivel több háborús bűnös és egykori állami, igazgatási vezető is külföldre menekült, ezzel elvágták a hazatérés útját számukra, és még vagyoni előnyhöz is jutott az állam. A megfosztás a feleségre, kiskorú gyermekekre is kiterjed a határozat értelmében, és a későbbi visszahonosításukhoz a kormány hozzájárulására volt szükség. Az érintett vagyonát elkobozták, (ide értve elajándékozott vagyontárgyait is), az ingatlanok az államkincstárra szálltak.

51. A *második állampolgársági törvény* (1948) módosított az állampolgárság szerzési és veszteségi jogcímeiken. A megszerzés lehetséges volt leszármazással (apa vagy anya állampolgárságát követve), családjogi ténnyel (utólagos házasságkötéssel, apaság bírósági megállapításával), házasságkötéssel (külföldivel), vélelemmel (ellenkező bizonyítási kell magyar állampolgárnak tekinteni azt, akinek állandó lakóhelye az országban volt a hatályba lépéskor, vagy az állampolgári listára felkerült, mivel célul tűzték ki az összeírást, továbbá az ország területén talált, ismeretlen szülőktől származó gyermek is így lett magyar állampolgár), honosítással (ha három évnyi itt lakás vagy fontos államérdek állt fenn, de kedvezményesen, ha felmenője magyar állampolgár volt és a honosítását különös méltánylást érdemlő körülmény indokolja a belügyminiszter szerint), visszahonosítással (pl. megosztották

korábban a magyar állampolgárságától) szintén a miniszter döntésével. Elvesztette a magyar állampolgárságát az, aki házasságot kötött külföldi férfival, és ezzel megszerezte az ő állampolgárságát, családjogi ténnyel (külföldi apa törvényesíti, elismeri a gyermekét), valamint megfosztással. Ez a jogcím tehát 1939-től ideiglenesen, 1948-tól stabilan a szabályozás része lett: engedély nélkül más ország közszolgálatába lépett, onnan vagy külföldi szervezettől a magyar kormány engedélye nélkül, politikai tisztséget, megbízatást vállalt, külföldi politikai szervezet tagja lett, annak tevékenységében részt vett, avagy disszidált („aki az ország területének elhagyására vonatkozó jogszabályok megszegésével vagy kijátszásával külföldre távozik”). A megfosztás a feleségre, kiskorú gyermekre is kiterjed; és vagyonekobjással járt. Lehetőség volt elbocsátással megszüntetni az állampolgárságot, ha adó/köztartozása nem volt és nem áll büntetőítélet hatálya alatt az illető, 17 évesnél idősebbnél pedig a honvédelmi miniszter hozzájárult elbocsátásához. A nagy számban hazatelepülő vagy kint élők állampolgárságának rendezésére és az állampolgárok összeírását határozták el, ennek végrehajtására 1956.évi 11.tvr. , továbbá 2/1956.(I.11.) BM rendeletet adták ki.

52. A *harmadik állampolgársági törvény* (1957) szerint megszerezhető volt a magyar állampolgárság a hatályba lépésekor magyar állampolgárság fennállásának elismerésével, ha azt nem vesztette el az illető. Ezt igazolhatta a személyi igazolvánnyal, útlevelemmel, gyermekvédő otthon nyilvántartásába felvétellel, és mindaddig magyar állampolgárnak kellett tekinteni, amíg a külföldi állampolgárságot nem igazolta. Ez a megoldás a lakosság zömének törvényileg rendezte az állampolgárságát. Szerzési jogcím volt még a leszármazás, a családjogi ténnyel szerzés, a vélelemmel (azaz ellenkező bizonyításig az ország területén talált, ismeretlen szülőktől származó gyermek), honosítással (öt éves itt lakás, kedvezményesen, pl. házasság, örökbefogadás révén él magyar állampolgárral) és visszahonosítással. Vesztési jogcím maradt a megfosztás (külföldön tartózkodik, és súlyosan vétett az állampolgári hűség ellen, súlyos bűncselekmény miatt magyar vagy külföldi bíróság jogerősen elítélte, részleges vagy teljes vagyonekobjást is kimondhattak), a belügyminiszterhez intézett nyilatkozattal (a kettős állampolgárság kiküszöbölésére, ha az állampolgárság megszerzését követő 1 éven belül megtette a nyilatkozatot, hogy mégsem kívánja szülője állampolgárságát követni, amelyet külföldön a külképviselethez is benyújthattak), valamint az elbocsátás (adó és egyéb köztartozása nincs, nem folyik ellene büntetőeljárás, nem áll büntetőítélet hatálya alatt, igazolta külföldi állampolgárság megszerzését/valószínűségét, gyermek esetében a gyámhatóság hozzájárult, 17-60 év közötti férfi esetén pedig a honvédelmi miniszter hozzájárult). Nem nyilvános követelmény volt még, hogy lakásáról, nyugdíjigényéről, állammal szembeni egyéb követeléséről való lemondó nyilatkozatot tegyen a közjegyző előtt.

53. A *kettős állampolgárság kiküszöbölését* célzó szabályozás már 1949-ben megindult, és csak 1993-ra fejeződött be. Például, az 1949.évi XIV.tv-vel kihirdetett magyar-román egyezmény azért jött létre, hogy a békeszerződés és az állampolgársági törvény által nem rendezett kérdésekben a két állam megállapodjon: mindkét állam saját állampolgárának ismerte el azt a személyt, aki mind 1940.aug.30-án, mind az egyezmény aláírásakor (1949.febr.10.) ugyanabban az államban lakott, kétség esetén az 1940.aug.30-i állampolgárság volt az irányadó. Az egyezmény elsőként mondta ki, hogy a szerződő felek addig nem honosítják egymás állampolgárait, amíg az előző állampolgárságuk meg nem szűnik. Magyarország 1949-től a volt szocialista államokkal egyezményeket kötött a kettős állampolgárság eseteinek megszüntetésére és a keletkezésük megakadályozására, az adott időszakban vegyes házasságból született gyermekek esetében még akár évtizedekkel később is figyelembe kell venni az egyezményekben foglaltakat: kettős állampolgárságot születéssel szerző gyermek állampolgárságáról a szülők választanak megegyezésük szerint. Ha a lakóhely

szerinti állampolgárságot választják, úgy arról a születést követő egy éven belül a helyi illetékes hatóságnál kell nyilatkozni. Az erről szóló kétoldalú megállapodások (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Mongólia, NDK, Románia, Szovjetunió) felmondtuk vagy az állam megszűnésével megszűntnek tekintettük.

54. *Az alkotmányreform 1989-ben fontos garanciát alakított ki: az 1989.évi XXXI.tv.: megszüntette az önkényes (nem kellően átlátható, törvényi indokon és nem politikai megfontolásokon alapuló, objektív kritériumok szerinti) állampolgárságtól való megfosztást. Rögzítették azt is, hogy kétharmados törvényben kell az állampolgársági ügyeket szabályozni. A történelmi igazságtalanságok következményeinek enyhítésére rehabilitációs szabályokat fogadtak el 1990-1993 között, mivel 1947-53 között mintegy 1500 főt fosztottak meg az állampolgárságtól, 1957-1981 között pedig 203 főt. Az állampolgári hűség elleni vétket politikai, gazdasági célokra használták fel, és a megfosztás „nincs összhangban a hatályos törvénnyel, ellentétes jogelveinkkel és nemzetközi kötelezettségeinkkel” – indokolták a törvényjavaslatban. 1990.évi XXVII.tv. a magyar állampolgárságtól megfosztó határozatok hatályának megszüntetéséről rendelkezett, hogy helyreállítsa a megfosztással érintett személyeknek az államhoz fűződő kapcsolatát. Ezért hatályukat veszítették az 1947-től kiadott megfosztó határozatok, és e személyek a köztársasági elnökhöz címzett nyilatkozattal kérhetik vissza a magyar állampolgárságot (az érintettek akarata a döntő, a nyilatkozattétel időpontjától szerzik meg). Amennyiben pedig a megfosztott személy már nem él, úgy kell tekinteni, hogy nem veszítették el magyar állampolgárságukat (leszármazóik tehát az elvesztés idejére visszamenőleg születéssel megszerezték a magyar állampolgárságot, bár sokan ezt nem is tudták).*

55. *A negyedik állampolgársági törvény (1993, végrehajtása: 125/1993. (IX.22.) Korm.r.) ma is hatályos, sok módosítással. Az állampolgárság megszerzése lehetséges leszármazással, családjogi ténnyel (magyar állampolgár utólagos apai elismerő nyilatkozata, utólagos házasságkötése, apaság/anyaság bírósági megállapítása révén), vélelemmel (magyarországi lakóhelyű hontalan szülő itt született gyermekét, vagy ismeretlen szülő itt talált gyermekét ellenkező bizonyításig magyar állampolgárnak kell tekinteni), továbbá honosítással, visszahonosítással, a már említett nyilatkozattal (köztársasági elnökhöz címzett nyilatkozat a megfosztás, elbocsátás miatt 1947-1990 között, valamint a hontalanként itt nevelkedett vagy legalább öt éve itt élő hontalan gyermek nyilatkozata 18-19 éves kora között). Új jogcím lett az állampolgárság visszaállítása (a lemondást követő egy éven belül).*

- *A honosítás szigorodott, mert alapesetben csak olyan külföldi kérelmezheti, aki bevándorlási/letelepedési engedélyt szerzett, (SZIG) vagy regisztrációs igazolással rendelkező uniós polgár, van bejelentett hazai lakcíme, amelytől számítva folyamatosan, legalább 8 éve az országban lakik, büntetlen előéletű (erkölcsi bizonyítvány), nem folyik ellene büntetőeljárás magyar bíróság előtt, lakása és megélhetése Magyarországon biztosított, honosítása az állam érdekeit nem sérti (a belügyminiszter a nemzetbiztonsági szolgálattól, idegrendészeti szervtől, rendőrségtől kér véleményt), és nagykorú esetében (60 éves korig) magyarul sikeres vizsgát tett a közigazgatási/kormány hivatalban alkotmányos ismeretekből. Felmentést kap, aki magyar nyelvű iskolai képzésben részesült itt vagy máshol. A vizsga díjköteles. Az eljárás végén az állampolgársági esküt letételével szerzi meg a külföldi az állampolgárságot.*
- *Kedvezményesen honosítható, aki a kérelem (lakcím bejelentését követő) három évig folyamatosan itt él, és a fenti feltételeknek megfelel, ha házastársa magyar állampolgár (együtt élnek érvényes házasságban legalább 3 éve itt, vagy megözvegyült, de*

házasátarsa magyar állampolgár volt), kiskorú gyermeke magyar állampolgár, magyar állampolgár már örökbe fogadta vagy a magyar hatóság menekültnek ismerte el.

- 2001-ben további kedvezményt adtak azzal, hogy ha a kérelmező a kérelem előterjesztésekor rendelkezik bevándorlási engedéllyel, az országban él (a lakóhely bejelentésétől kell számítani) és a fenti feltételnek megfelel. Ezt a kedvezményt az vehette igénybe, akinek felmenője (bármilyen ágon) magyar állampolgár volt és magyar nemzetiségűnek vallotta magát a kérelmében. Továbbá nem volt szükség előzetes itteni tartózkodásra, ha a fenti feltételek teljesültek, és a szülő kiskorú gyermekével együtt kérte a honosítást és a honosítandó kiskorú volt. Méltányosságból is kedvezményezhető, előzetes itteni lakás nélkül a kiskorú, ha magyar állampolgár fogadott örökbe. A kedvezményezés sajátos esete, ha a köztársasági elnök szerint a honosításhoz az államnak fontos érdeke fűződik, a belügyminiszter javaslatára, még akkor is, ha lakása, megélhetése nem biztosított, nem tett vizsgát.

Alaptörvényben a G) cikk: (1) Születésével a magyar állampolgár gyermeke magyar állampolgár. Sarkalatos törvény a magyar állampolgárság keletkezésének vagy megszerzésének más eseteit is meghatározhatja. (2) Magyarország védelmezi állampolgárait. (3) Senkit nem lehet születéssel keletkezett vagy jogszerűen szerzett magyar állampolgárságától megfosztani. (4) Az állampolgárságra vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.

- 2011-től átalakították a magyar nemzetiségűeknek szóló kedvezményeket: a kérelmező, ha magyar állampolgárságú felmenővel rendelkezett vagy magyarországi származása valószínűsíthető, büntetlen és magyarul tud (valahogyan), honosítható. Nem kell tehát számára semmilyen magyarországi tartózkodás, és nyelvtudását is a kérelmét befogadó ügyintéző (ránézésre) igazolja. Másfelől a visszahonosításra is ugyanezeket a követelményeket határozták meg (az egykori magyar állampolgár, akinek honosítása Magyarország közbiztonságát és nemzetbiztonságát nem sérti, büntetlen előéletű és tud valamennyire magyarul).

1993 óta évente átlagosan 10 ezer főt honosítottak, akik közül majdnem 8 ezer fő volt a magyar nemzetiségű, kedvezményesen honosított, 1500 fő a családi egység alapján honosított, 300-400 fő az alapeset alapján honosított, államfői honosítás államérdekből összesen 40 fő volt. 1993-2010. között 134 887 fő kapott honosítással állampolgárságot a KSH adatai szerint, amelyhez képest a könnyített/gyorsított honosítás robbanásszerű, 2011-2014 márciusáig mintegy 600 ezer honosítás volt (többes állampolgár lett belőlük). Ezzel átalakult és véglegesen etnikai alapú lett a magyar állampolgárság.

- Az állampolgárság elvesztését eredményezi a lemondás (külföldön lakik, nyilatkozatot tesz, hogy nem lesz hontalan, tehát másik állampolgárságot szerzett vagy azt valószínűsíti) és a visszavonás (ha az illető külföldön él, és a jogszabályok megszegésével, nem születéssel jutott az állampolgársághoz, így tényeket elhallgatott vagy hamis adatokat nyújtott a honosítási eljáráshoz, és honosítása/visszahonosítása óta 10 év nem telt el).
- Ehhez lerövidítették az eljárás idejét, a korábbi anyakönyv vezetője mellett a kormányhivatalokban, külképviseleteken és határon túli civil irodákban is beadható a kérelem, a BÁH előkészítő munkáját követően a rendes eljárásban és a kedvezményesen (egyszerűsített) eljárásban a KIM/BM vezetője teszi az ellenjegyzést az iratra, majd továbbítja a köztársasági elnöknek, aki dönt az állampolgárság megadásáról, az elbocsátásról, visszavonásról. Az esküt a lakóhely szerinti polgármester előtt vagy külképviseleten kell letenni.

Állampolgárság igazolása: SZIG, útlevelel, állampolgársági bizonyítvány (igazolja, hogy a magyar állampolgárság fennáll, mikor és miért szűnt meg, vagy nem volt soha magyar állampolgár), valamint okmányiroda igazolása

(személy-és lakcímnnyilvántartás). A bizonyítvány egy évig érvényes, és gyakran annak kiadásakor derül ki, hogy valaki mégis/mégsem magyar állampolgár. A kérelem beadáskor indokolni kell, miért van rá szükség (pl. kárptólás, útlevél kiváltása).

56. Melyek az állampolgárságra vonatkozó nemzetközi jogelvek? A kérdés paradoxon, mert hagyományosan az államok belső ügyeként tekintenek az állampolgársági szabályozásra, ám az emberi jogok fejlődése és a nemzetközi kapcsolatok jelentősége révén ez az egyoldalú megítélés változóban van. Az alábbiakban a Magyarország számára kötelező normák alapján tekintjük át az alapelveket.

- Az állampolgárságtól való önkényes megfosztás tilalma (Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, az Európa Tanács állampolgársági Egyezménye – 1997 - 4.cikke rögzíti);
- Jog az állampolgársághoz (ET egyezménye – 1997 - 4.§, EJENY). De mit is jelent ez a jog? Az EJENY 15. cikke szerint minden embernek joga van valamely állampolgársághoz. Ez csak annyiban érvényesülő emberi jog, amennyiben van az adott személy esetében legalább egy olyan állam, amely ezt elfogadja, miközben egyetlen állam sem kötelezhető arra, hogy szuverenitásáról részben lemondva állampolgárává fogadjon olyan személyeket, akik hontalanok vagy más államok polgárai, sőt egyetlen állam sem kötelezhető arra, hogy a kötelékben megtartsa olyat, aki vele a közösséget megtagadta, esetenként ezt az állam joga szerint kriminális módon is kifejezésre hozva. Tehát a cikk lényege, hogy a születés tényével mindenki szerezzen valamilyen állampolgárságot, de nem értelmezhető úgy, hogy bármely személy igényelhetné valamely államtól, hogy neki kérelmére állampolgárságot adjon. Nem teremt igényt a külföldi vagy hontalan állampolgárság iránti kérelmének feltétel nélküli elfogadására.
- A gyermeknek a születéssel való állampolgárság megszerzéséhez való joga (PPJNEO, ENSZ gyermeki jogok egyezménye – 1989 -: a részes államok kötelesek biztosítani azt is, hogy a gyermek megfelelő belátási képessége birtokában véleményt nyilvánítson az állampolgársági ügyében (az állampolgársági eljárásban a gyermeket meg kell hallgatni 14 éves kora felett Magyarországon).
- A tényleges (effektív) kapcsolat elve az állampolgárságnak más állam általi elismerése, figyelembe vétele terén. Az elvet a Hágai Nemzetközi Bíróság egy ítéletében fejtekte ki. (Nottebohm-ügy: Liechtenstein contra Guatemala, 1955): kimondta, hogy kétség esetén a csak formálisan fennálló állampolgárság figyelmen kívül hagyható a nemzetközi érintkezésben, diplomáciai védelemben. „Az állampolgárság egyfajta jogi kapcsolat, amelynek alapja egy tényleges társadalmi kötődés, egy valódi életmódhoz, érdekekhez, érzelemhez kötődő kapcsolat, amelyhez kölcsönös jogok és kötelezettségek járnak. Mintegy jogi kifejeződése annak a ténynek, hogy az egyén, amely ezt az állampolgárságot – közvetlenül a jog által vagy pedig a hatóságok aktusa következtében – megszerzi, valójában szorosabban kapcsolódik az állampolgárság szerinti állam népéhez, mint bármely más államéhoz.”

1951-ben a L. Nagyhercegség keresettel fordul Guatemala ellen. Nottebohm német állampolgár volt, 1905-ben Guatemalába költözött, ott kereskedelmi tevékenységet folytatott. 1939-ben a háborús készülődést látva folyamodott L.-i állampolgárságért. Kérte, hogy tekintsenek el a 3 éves helyben-lakás követelményétől. Vállalta, hogy a községi illetőséget ígérő M. településnek 25 ezer SFR fizet, míg az államnak 12 ezer SFR összeget, továbbá éves adóként 1 ezer SFR-t. Megkapta az állampolgárságot 1939. októberében, majd 1940 elején vissza is tért Guatemalába, új útlevelével. Guatemala 1941-ben a szövetséges és társult hatalmak oldalán belépett a háborúba. Zárolták N. vagyonát, 1943-ban letartóztatták, sőt az USA területére szállították, internálták. 1946-ban kiszabadult, és vissza akart térni Guatemalába, 1949-ben ottani vagyonát is elkobozták. A Hercegség azért perelt, mert követelte az elkobzott vagyon visszaszolgáltatását, megfelelő kártérítést. Mivel mindkét ország alávétési nyilatkozatot tett, megindult a per. Guatemala vitatta, hogy

szabályosan szerzett N. új állampolgárságot. A Hercegség azzal érvelt, hogy Guatemala elfogadta a férfi új állampolgárságát, ennek megfelelően vízumot adott ki részére, és visszatérésekor felvették a külföldiek nyilvántartásába, helyi okmányait is módosították. Ezért mindezt utólag nem lehet vitatni. Később ugyan Guatemalában a hatóságok törölték őket a külföldiek nyilvántartásából, éppen állampolgárságát és a konzuli védelmet vitatva. A Bíróság kifejtette, hogy minden állam belső ügye annak megadása, szabályozása, kivéve annak diplomáciai védelemmel kapcsolatos aspektusát áttekintették a férfi családi, üzleti kapcsolatait, és úgy találták, hogy a honosítás nem gyengítette korábbi kapcsolatait, a valódi cél egy semleges állam polgárságának a megszerzése volt, és vele a védelemé. Így a Hercegségnek nincs joga konzuli védelemben részesíteni a férfit Guatemalával szemben.

- *Az állampolgárság megváltoztatásának joga* (PPJNEO, ET állampolgársági egyezménye, 1997.). Ide kapcsolódik az optálás joga (terület feletti szuverenitás megváltozásával, államutódlással állampolgársági választási jog).

Irk Albert (1922) összegezte e jog nemzetközi kialakulását. Az államok között a terület átengedése eredeti szerzési mód, ám a jogutód nem rendelkezhet a területen élők feletti impériummal, ha az elszakított területek lakosainak nemzetközi jogilag biztosított döntési joga van afelett, hogy a régi államhoz való tartozásukat fenn akarják-e tartani, vagy az új állam polgáraivá kívánnak válni (választási jog). Az államok szerződéseikben biztosítják az átengedett terület lakosainak, hogy záros határidőn belül kivándoroljanak és ingóságait elszállítsák (1713 Utrechti béke). A XIX. századra megengedik az optálók számára az átengedett területeken fekvő ingatlanjaik megtartását is (1860. Francia-szardíniai szerződés, 1864. Bécsi béke), míg területváltozás esetén az állampolgárság megállapítása 4 megoldást követ: az érintett embereknek a lakóhelyét, eredetét, lakóhelyet és eredetét együttesen (1871. Frankfurter szerződés), lakóhelyet vagy eredetét veszi alapul (1860. Torinói szerződés). A párizsi békeszerződések a lakóhelyet (pl. belga, csehszlovák szerződések), majd a lakóhelyet és eredetét kombinálva (pl. lengyel, román, jugoszláv szerződések) tekintették irányadónak.

- *A hontalanság megelőzése és felszámolása*: ET állampolgársági egyezménye (1997) szerint az állami szuverenitás változása esetén hontalanság tömegesen előállhat, például államutódláskor (pl. Szovjetunió, Jugoszlávia szétesése) a joguralom, az emberi jogok megtartása, a hontalanság elkerülése a főbb elvek közé tartozik, de tekintetbe kell venni az állampolgárság megtartására ill. megszerzésére az utóállamban az hatékonyság elvét (valódi és hatékony kapcsolat az állammal), az állandó lakóhelyet, a személy akaratát (optálás) és a személy származási helye szerinti állampolgárságot, valamint a diszkrimináció tilalmát (optálás ellenére marad, úgy tilalmazott a megkülönböztetés, különösen a minimális szociális jogok terén). Javasolja, hogy ezen elvek alapján kössenek egymással bilaterális egyezményt a részes államok. Az ENSZ egyezménye (1961) a hontalanság eseteinek csökkentéséről is felhívja a részes államokat az egyezménynél kedvezőbb rendelkezések fenntartására vagy azok bevezetésére. Ha a leszármazással vagy területen születéssel nem szerez a törvény erejénél fogva (ex lege) valaki állampolgárságot, úgy a hatósági aktussal állampolgárság szerzésnél nem lehetnek szigorúbb feltételek, mint az, hogy tartós, néhány évi ott lakás, élés után, ha a kérelmező büntetlen, de legfeljebb 5 évnél kisebb szabadságvesztéssel büntették, meghatározott életkort elért, mindig hontalan volt és alaposan megvizsgálták a szülő állampolgárságát, hogy biztosan nem szerzett tőle leszármazással állampolgárságot - akkor adjanak állampolgárságot. Az Egyezmény értelmében a küzdelem része, hogy korlátozni kell az állampolgárság megszűnését: ez csak lemondással (ha másik állampolgárság szerzése valószínű vagy megtörtént), állampolgárság elvesztésével (külföldi tartózkodás miatt, külföldön születéssel) és csak kivételesen lehetséges megfosztással (nem lehet önkényes és diszkriminatív). Ezért területváltozás, államutódlás esetén, a területen élő polgároknak állampolgárságot kell adni. Az Európa Tanácsnak külön egyezménye van (2006) az államutódlás esetén bekövetkező hontalanság elkerüléséről.

- *A többes állampolgárság kerülése vagy tolerálása.* Az Európa Tanács még 1963-ban elfogadott egyezménye kimondta, hogy a vegyes házasságból származó gyermek a nagykorúság elérése után választani köteles két – különböző állampolgárságú szülőtől örökölt állampolgársága közül. Sokáig a német, osztrák, svéd jog vallotta, hogy csak akkor honosít, ha az előző állampolgárság megszűnt (ahogy ezt a szocialista országok egyezményekben is rögzítették). Ezt az elzárkózás csökkenőben van, és csak azokra az esetekre vonatkozik, amikor valaki saját kérésére szerez újabb állampolgárságot, akkor szűnik meg az első állampolgársága. Terjedőben van elfogadása és inkább az így adódó különös helyzetek kezelése (pl. konzuli védelem, adózás, katonáskodás, nemzetközi magánjog érdekében). Az ET állampolgársági egyezménye (1997) kiemeli, hogy a születéssel szerzett többes állampolgárságot az államok fogadják el, az megtartható, a házasságkötéssel létrejött többes állampolgárságot, ha az automatikus, az államok ismerjék el. A belső jogban rögzíthető, hogy a honosításhoz megkívánják az előző állampolgárság megszüntetését, de tilalmazott, ha az nem lehetséges vagy ésszerűen nem elvárható. A többes állampolgárok honvédelmi kötelezettségére akkor ad szabályt, ha a férfi a részes államok közül többnek az állampolgára. Az egyezmény célja, hogy csak egyetlen államban töltsen le valaki a katonai szolgálatot, és a részes államok bilaterális egyezményben állapodjanak meg, ha sajátos eljárás akarnak ehhez alkalmazni vagy kijelölni, hogy melyik államban teljesítse a katonai szolgálatot. Ugyanis a fő szabály, hogy az állandó/szokásos lakóhelye országában, és 19 éves koráig eldöntheti, hogy ettől eltérő államban, mert például ott rövidebb, kedvezőbb a honvédelmi kötelezettség. Az állampolgárságán kívüli államban élő csak az állampolgársága szerinti országok közül választhat. A letöltött szolgálatot úgy kell tekinteni, hogy mindegyik államban eleget tett a kötelezettségének, de a tartalékos katonai szolgálatra az aktuális lakóhely szerinti állam területén szolgálat az irányadó, ha annak állampolgára. A rendkívüli jogrendben ezektől eltérnek. Akik felmentést kaptak a katonai szolgálat alól vagy a választott országban nincs honvédelmi kötelezettség, őket is úgy kell tekinteni, hogy teljesítették a katonai szolgálatot, hacsak bilaterális egyezményben másként nem rendelkeznek.
- *A család állampolgársági egységének* elve (pl. örökbefogadás, házasságkötés révén kedvezményes honosítással) emberi megfontolásokból jött létre. Ugyanakkor a férjzett nők saját jogon történő állampolgársági státuszáról az ENSZ 1957. évi egyezménye rendelkezik: egy nőnek sem más állampolgárságú férfival kötött házassága, sem annak felbontása, a férfi házassága fennállása idején történő állampolgársági változása ne hasson ki automatikusan a feleség állampolgárságára. A feleség tehát megtarthatja állampolgárságát a férj állampolgárságnak elvesztése, megszűnése esetén is. Az ET állampolgársági egyezménye (1997) ezt az automatizmust tilalmazza (házasságkötés, válás, házastárs állampolgárság-változása ne hasson ki a házastársra).
- *Kedvezményezés az állampolgárság megszerzésében* az állami szuverenitás csökkenti. Nemzetközi vállalás, hogy a menekülteket valódi védelmet adó állampolgársághoz kell juttatni (1951.évi genfi egyezmény 34.§ szerint kedvezményezni, segíteni kell a menekült honosítását), a hontalanokat (1954.évi ENSZ egyezmény a hontalanok jogállásáról), a gyermekeket pedig már lehetőleg születésükkor. Az ET állampolgársági egyezmény (1997) a törvényesen tartózkodó hontalannak, menekültként elismertnek kedvezményes honosítását tartalmazza.
- *Diszkrimináció* tilalma általános (ET állampolgársági egyezménye – 1997 -5.§-a szerint az állampolgársági jogszabályokban tilos a nem, vallás, faj, bőrszín, nemzeti vagy etnikai származás alapján hátrányos megkülönböztetést alkalmazni), amelybe beletartozik az állampolgárok egyenjogúsága, a szerzési jogcímától függetlenül (ET

állampolgársági egyezmény – 1997 – 5.§ (2) bekezdése a részes államokat arra kötelezi, hogy polgárai között tartózkodjon a megkülönböztetéstől, függetlenül attól, hogy születéssel vagy egyéb módon szerezték állampolgárságukat. Eleve tilos az állampolgárok közötti hátrányos megkülönböztetés, mivel az állampolgárság fogalma az értelmező rendelkezések szerint: „egyén és állam közötti jogi kötelék, amely nem utal az illető etnikai származására”.

- Biztosítékok a honosítási eljárásban (ET állampolgársági egyezmény külön fejezetet szentel ennek): írásbeli határozat és indoklási kötelezettség, jogorvoslat illetve felülvizsgálati jog (összes állampolgársági ügyben), eljárási határidő ésszerű legyen (szerzés, megtartás, elvesztés, igazolás, visszaszerzés, azaz összes állampolgársági ügyben), illeték az állampolgársági ügyekben legyen ésszerű és ne legyen akadálya a jogorvoslati eljárásban a jogérvényesítésnek.

Levonható az a következtetés, hogy *a konfliktusmentes nemzetközi érintkezéshez a megfelelő állampolgársági szabályozás is hozzájárul*, amennyiben az állampolgárságot az állam közjogi aktusaként fogjuk fel, amelyben az államnak az egyén szabadságszférájába való beavatkozása korlátozott (pl. az állam nem korlátozhatja a külföldivel való házasságkötést, a szülői elismerési jogot, az örökbefogadást). Előtérbe kerül az egyéni akarattnyilvánítás, a kérelem az állami döntéshez képest, amelyből kizárja az önkényes döntéseket. A törvényes feltételek miatt csökkenteni kell a mérlegelést és növelni az átláthatóságot az állampolgársági ügyekben, azaz tudomásul venni a szuverenitás korlátait.

57. A hátrányos megkülönböztetés számos államközi, nemzetközi feszültség forrása, ezért annak megelőzése, csökkentése a cél. De szükséges-e a hátrányos megkülönböztetést részletesen szabályozni? Laikus és szakmabeli viták ellenére, minden európai alkotmány deklarálja az egyenlőséget, megszűntek a nemesi előjogok, a nők szavazhatnak, nincs kasztrendszer. Ám a formális jogegyenlőség nem azonos a materiális értelemben vett esélyegyenlőséggel, mivel az rendszerszerű állami, támogatást, esélynövelő intézkedéseket követel. Ebben az összefüggésben a jog csak különböző tilalmakat, szankciókat, jogorvoslatot és kompenzációt szabhat meg, de a toleranciát, az oktatási módszereket, média megjelenítést és a szociálpolitikát biztosan jogon kívüli eszközökkel lehet érvényesíteni. A jogi szabályozás forrásai e téren:

- Általános és specifikus nemzetközi, emberi jogi egyezmények, amelyek zöme az adott egyezményben szereplő jogok tekintetében követeli meg az egyenlő bánásmódot, míg az Európai Emberi Jogi Egyezmény (1950) 12. Jegyzőkönyve valamennyi hatósági, állami, közhatalmi tevékenységgel szemben (univerzális tilalom, amelynek megsértése miatt egyedi panasz eljárásnak van helye az Európai Emberi Jogi Bíróságon);
- Az EU jogi aktusai közt egyre nagyobb részt foglalnak el az anti-diszkriminációs szabályok;
- Nemzetközi esetjog,
- Nemzetközi szervezetek deklarációi (soft law),
- Nemzeti alkotmányok és jogszabályok.

58. A diszkrimináló magatartás legsúlyosabb esete a *faji diszkrimináció*, mivel arra a feltevésre épül, hogy az emberi faj nem egységes, hanem a különböző bőrszínű, származású emberek alacsonyabb rendűek, bizonyos képességekkel vagy tulajdonságokkal nem vagy kevésbé rendelkeznek, ezért „indokolt” a megkülönböztetésük. Sürgető feladat felszámolni a faji megkülönböztetés nyílt vagy kissé burkolt megnyilvánulásait a közterületeken, a tömegtájékoztatóban, a hatósági és a közszolgáltatási szférában Magyarországon is. A faji megkülönböztetésen alapuló minden felsőbbrendűségi elv tudományos szempontból hamis,

erkölcsi szempontból elítélendő, társadalmi szempontból igazságtalan és veszélyes, és a faji megkülönböztetésnek sehol semmiféle - sem elméleti, sem gyakorlati - igazolása nem lehetséges. Mivel alkotmányossági követelmény a jogegyenlőség és az emberi jogok mindenki számára való hozzáférhetősége, míg a súlyos esélykülönbségek tompítása társadalompolitikai alapelv, mindkettőnek központi eleme a hátrányos megkülönböztetés, azon belül a faji, etnikai alapú diszkrimináció tilalma. A sokféle nemzetközi vállalás ellenére sincs hatékony védelmi rendszere hazánkban. Az emberi jogi dokumentumok és a hazai törvények szóhasználata megtévesztően eltérő, holott ugyanazt a mércét kell alkalmazni. Az ENSZ 1965-ben elfogadott, e tárgyban univerzális egyezményének értelmező szabálya kimondja, hogy *faji megkülönböztetés mindaz a magatartás, intézkedés, amelynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása*. Például az Alkotmányban, Alaptörvényben a faj, a szín (nyilván bőrszín), a nemzeti és a társadalmi származás szerinti hátrányos megkülönböztetés tilalmáról rendelkeznek. Ez a sokféleség is nehezíti az egységes értelmezés és jogalkalmazást, függetlenül attól, hogy a diszkrimináció áldozata cigány, afrikai, kínai vagy arab, ugyanis nincs jelentősége a státusnak (pl. állampolgárként, uniós polgárként vagy illegális határátlépő) a faji diszkrimináció elleni törvényi védelemhez való jogban.

59. Melyek a *faji diszkriminációval kapcsolatos nemzetközi tilalmak*? A következőkben a Magyarországot is kötelező normákat foglaljuk össze.

- 1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről: „hatékony védelem és jogorvoslat” biztosítása, mindenkinek, aki az állam joghatósága alá tartozik, „valamennyi országos és helyi hatósága és közintézménye ezzel a kötelezettséggel összhangban járjon el”. Az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatos törvényhozói, igazságszolgáltatási, közigazgatási és egyéb intézkedésekről a Bizottság által történő megvizsgálás céljára rendszeres jelentést tesz. Az 1066/1991. (XII. 24.) Korm. határozat alapján a külügyminisztérium veszi át az Egyezmény 14. Cikkének 1. bekezdése alapján benyújtott panaszokkal kapcsolatos beadványokat, kivizsgálására és az azokról készült hiteles másolatoknak az ENSZ főtitkárához való továbbítására köteles, felkérésére a bejelentések kivizsgálásában más érintett minisztériumok (hivatalok) közreműködnek, bár ennek szabályait nem dolgozták ki.
- Emberi Jogok Egyeteme Nyilatkozata és az ENSZ Alapokmánya általános elköteleződést ad, és jogalkotási feladatot jelent az államok számára. Egyéni jogérvényesítésre nem alkalmas.
- ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1976.évi 8.tvr.), Fakultatív jegyzőkönyve szerint mindenki az állam joghatósága alatt érvényesítheti. Ha nem megfelelő a nemzeti jogalkotás, úgy azt jelezni kell az egyezmény alkalmazásával kapcsolatos ország jelentésben, de van egyéni panasz eljárás is, a hazai jogvédelmi fórumok kimerítése után, az ENSZ (Emberi Jogok Bizottsága/Tanács) előtt.
- ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1976.évi 9.tvr.) és Fakultatív jegyzőkönyve a faji alapú megkülönböztetést tilalmazza, ettől mentesesen kell a jogokat biztosítani mindenkinek, aki az állam joghatósága alatt él. Egyéni panasz eljárást biztosít a hazai jogvédelmi fórumok kimerítése után, az ENSZ (Emberi Jogok Tanácsa) előtt.

- Európa Tanács emberi jogi egyezménye (1993.évi XXXI.tv. hirdette ki) és jegyzőkönyvei, miszerint tilos az egyezményben garantált jogok terén megkülönböztetést alkalmazni (14.cikk szerint tilos a faj, szín, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés). Mindenki az állam joghatósága alapján, ha érintett, hivatkozhat erre, egyéni panaszeljárást nyújt és kompenzáció fizetését, ha a hazai jogvédelmi szervek (közigazgatás, bíróság) nem ad orvoslátot.
- 2000. évi LX. törvény a foglalkoztatásból és a foglalkozásból eredő hátrányos megkülönböztetésről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1958. évi 42. ülészakán elfogadott 111. számú Egyezmény kihirdetéséről, amely a foglalkoztatásból és a foglalkozásból eredő hátrányos megkülönböztetésről rendelkezik, így faji, bőrszín, nemzeti eredet vagy társadalmi származás alapján történik, és az esélyek és a bánásmód egyenlőségének megszűnését vagy korlátozódását eredményezi a foglalkoztatás és a foglalkozás területén. Minden (potenciális) munkavállaló hivatkozhat rá, és az ellenőrzésben közreműködik a munkaügyi és a szabálysértési hatóság, az Egyenlő Bánásmód Hatóság, az ombudsman és a bíróság, bár aligha lehet erre közvetlenül a panaszt alapozni. Hasonlóan, a 2000. évi LIX. törvény a kényszermunka felszámolásáról szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1957. évi 40. ülészakán elfogadott 105. számú Egyezmény kihirdetéséről, amely tiltja a kényszer-vagy kötelező munkát faji, társadalmi, nemzeti megkülönböztetés eszközeként mindenkit véd, aki az állam joghatósága alá tartozik.
- 1964. évi 11. törvényerejű rendelet az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény kihirdetéséről, amelyet alkalmazni kell az oktatás összes fajtáira és fokozataira, és kiterjed az oktatásban való részvétel lehetőségére, az oktatás színvonalára és minőségére, valamint a tanulmányok folytatásának feltételeire. Az UNESCO egyezmény tilalmazza a fajon, bőrszínen, nemzetiségi vagy társadalmi származáson, vagyoni helyzeten vagy születésen alapuló minden olyan különbségtételt, kizárást, korlátozást, amelynek célja vagy következménye az oktatás terén való egyenlő elbánás megszüntetése vagy akadályozása. Mindenkire kiterjed, aki tanköteles (és szülőre, képviselőjére is), a potenciális hallgatókra, másfelől az oktatási hatóságokra, bíróságokra. Végrehajtásáról az oktatásért felelős miniszter gondoskodik. Az UNESCO statútuma (2009. évi XXXII. tv. hirdette ki) is kiáll a faji megkülönböztetés ellen.
- A faji megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok megszüntetése és az okozott sérelmek orvoslása része számos konfliktust rendező egyezménynek (1945. évi V. törvény a Moszkvában 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről, 1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában, 2-6. cikk, 1997. évi X. törvény a Párizsi Békeszerződésről szóló 1947. évi XVIII. törvény 27. Cikke 2. pontjában foglaltak végrehajtásáról, 1946. évi XXV. törvény a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről, 1945. évi VII. törvény a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről, amely a faji bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonását biztosította stb.). Felmerül, hogy a jogalkotási mulasztást hogyan lehet kikényszeríteni.
- Az etnikai alapú gyűlölködés tilalma szerepel több deklaratív dokumentumban az EBESZ, ENSZ, ET előtt (pl. Új Európáról szóló Párizsi Charta, az EBEÉ emberi dimenziókról rendezett párizsi, koppenhágai és moszkvai konferenciája), de a kötelező normákban is (pl. EJEE ENSZ polgári és politikai jogok nemzetközi egyezség okmánya 20.cikk (2), Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai konvenciója), ide

értve a kétoldalú megállapodásokat is (pl. alapszerződések, kisebbségvédelmi szerződések). A jogi és politikai elköteleződést kétoldalú vegyes bizottságok, ET fórumok (pl. ECRI) követi nyomon.

- A fasiszta, a háborús propaganda tilalma a Magyarországgal 1947-ben kötött párizsi békeszerződés 4. cikkében, az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 20.cikk (1) bek-ben szerepel, sőt átkerül a büntető kódexbe is, tehát hivatalból üldözendő cselekmény, az állam és közrend védelmében, nem egyéni jogsérelemként (méltóság sérelme), kompenzáció nélkül.
- Az etnikai adatok kezelése éppen a megkülönböztetésre való felhasználás miatt korlátozott (1998. évi VI. törvény az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során, Strasbourgban, 1981. január 28. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről, amely 6. cikkében tilalmazza a gépi adatfeldolgozást a faji eredetre vonatkozó személyes adatok terén, kivéve, ha a hazai jog megfelelő biztosítékokat nyújt. Ez vonatkozik a büntető ítéletekkel kapcsolatos személyes adatokra is). A hazai jogalkotásban az etnikai adatkezelés törvényi felhatalmazása részben kitöltetlen.
- A külföldieknek a visszairányítási tilalma (non-refoulement) a faji alapú üldöztetés/kínzás/embertelen bánásmód/ büntetés vagy halálbüntetés miatt fontos (pl. 1951.évi Genfi menedékjogi egyezmény, Kínzás elleni ENSZ egyezmény, Európa Tanács emberi jogi egyezménye és kiegészítő jegyzőkönyvei, Kínzás megelőzésével foglalkozó európai egyezmény, másfelől a mintegy 40 országgal megkötött toloncegyezmények révén). Egyéni panaszeljárást biztosít, aki az állam joghatósága alá tartozik, az ENSZ és Európai Emberi Jogi Bíróság, valamint a CPT-hez fordulhat, itthon pedig az ombudsmanhoz, bírósághoz, Rendészeti Panasztestülethez a sérelmet szenvedő.
- Fellépés a faji alapú bűncselekmények és háborús bűnök ellen (humanitárius jogi egyezmények, egyéb megállapodások szerint (pl. a 2007. évi XX. törvény, amely a nukleáris terrorcselekmények visszaszorításáról szóló Nemzetközi Egyezmény kihirdetéséről rendelkezik, miszerint büntetni kell azon bűncselekményeket, amelyek szándékosan vagy célzottan terror érzetét keltik a közvéleményben, személyek valamely csoportjában vagy meghatározott személyekben, faji, etnikai, megfontolásokra/igazolásokra építve követnek el). A büntető kódexbe is bekerültek ezek a szabályok.
- Kiadatás tilalma faji alapú üldöztetés veszélye esetén az elkövetővel szemben, például 2008. évi LXII. törvény a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség keretében 1979-ben elfogadott, és az 1987. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló Egyezménynek a NAÜ által szervezett diplomáciai konferencia keretében, 2005. július 8-án aláírt módosítása kihirdetéséről, amely a kiadatást, kölcsönös jogsegélyt az üldöző állammal szemben kizárja, akárcsak a 2006. évi CI. törvény az ENSZ keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről. Mivel a kiadatás miniszteri és bírósági hatáskör, a gyakorlatát kevésbé lehet követni.
- A diszkrimináció az állampolgársági ügyekben faji alapon is tilalmazott (pl. 2009. évi XV. törvény a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló, 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott Egyezmény kihirdetéséről, amelynek 9.cikke tiltja a faji, etnikai alapon az állampolgárságból kizárást, megfosztást). Mivel nincs feltétlenül indoklás és jogorvoslat, nehéz az alkalmazást megismerni.

60. EU tagállamként további kötelezettségeket fogalmaznak meg számunkra is az *uniós faji anti-diszkriminációs szabályok*. Az Unióban az EP Petíciós bizottsága, a LIBE, az Európai

Bizottság – különböző eljárások kezdeményezésével – és az EUB lép fel e követelmény figyelembe vétele érdekében.

- EU Szerződés és EU Alapjogi Kartája, 2007. évi CLXVIII. törvény az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló lisszaboni szerződés kihirdetéséről, amelynek 5B. cikke tilalmazza az EU-ban a faji vagy etnikai származáson, alapuló megkülönböztetést. Ez vonatkozik mindenkire, aki egy tagállam/ok joghatósága alá tartozik, és a Tanács, Bizottság hoz megfelelő jogi intézkedéseket érvényesítésére, majd a tagállamok belső joga, a nemzeti jogvédelmi fórumok révén is. Hatósági eljárásban aligha lehetne közvetlenül hivatkozni rá Magyarországon.
- 2000. június 29-i 2000/43/EK tanácsi irányelv (faji irányelv) előírja, hogy visszatartó, arányos szankciókat vezessenek be a tagállamok. Az irányelv hazai átültetésével az Egyenlő Bánásmód Hatóság jár el (sajátos eljárási rendje választható eljárás, bírságolás, békítés).
- Rasszizmus és idegengyűlöletet elleni 2008/913/IB kerethatározat felveti élesen a gyűlöletbeszéd versus kifejezés szabadsága dilemmát. E megnyilvánulásokat bűncselekményé kell minősíteni (1-3 évig terjedő szabadságvesztéssel), azaz ha valaki, nagy nyilvánosság előtt, erőszakra uszítás faja, vallása, nemzeti hovatartozása, származása, meggyőződése miatt személyt/csoportot; nemzetközi bíróság hatáskörébe tartozó népiirtás, háborús bűncselekmények elkövetésének tagadása, kisebbsítés, rasszista, xenofób tartalmak nyilvános terjesztése bűncselekményét követi el. Ezeket a cselekményeket tehát hivatalból kell üldözni, a nemzeti szabályozás és alkotmányos hagyományok alapján.

61. Hogyan tesz eleget e sokféle nemzetközi és EU jogi követelménynek Magyarország? A válasz itt csak jogi és nem társadalompolitikai alapon adható meg. Noha a faji anti-diszkriminációs szabályok nem választhatóak el az általános jogvédelmi szinttől, a látható kisebbségek, külföldiek körében igen *magas a látencia*. Bizonyított, hogy minél magasabb a panaszok száma, annál nagyobb a bizalom a hatóságokban, mert segítenek az áldozatoknak, nem őket okolják a jogsértő, diszkriminatív bánásmódért, ám hazánkban alacsony az etnikai alapú jogsértések száma a statisztikákban.

Szétszabdalt a faji diszkrimináció miatti panaszügyekben a hatásköri rendszer, nincs egyetlen fórum, amely minden esetben eljár, ha nincs speciális, nyomós okkal más szervet, eljárását meghatározó szabály bizonyos ügycsoportokban. Másrészt vannak átfedő, konkuráló hatáskörű szervek. Például az Egyenlő Bánásmód Hatósághoz nem lehet állampolgársági alapon panaszt tenni, holott gyakran a faji megkülönböztetést a felszínen a hatóság erre vezeti vissza, bár az valójában faji jellegű (legfeljebb egyéb védett tulajdonságként). A kisebbségi ombudsman csak a hazai kisebbségekkel szembeni faji alapú diszkriminációval foglalkozhat. Hiányzik a faji diszkriminációra vonatkozó intézményes adatgyűjtés (elkövetők, áldozatok, eljárások száma), részben az etnikai adatkezelés téves jogértelmezése miatt. Nem jött létre állami monitorozás a sérelmek, az eljárások és a jogalkalmazás terén. Ezért aligha beszélhetünk prevencióról, visszatartó jellegű jogkövetkezményekről Magyarországon. Erre tekintettel szorgalmazta a Külügyminisztérium, hogy az ENSZ Emberi Jogi Tanács elé 2011-ben került új, szintetizált jelentést (UPR) új intézményi keretek között készítsék elő, (tárcaközi bizottság, szakértői hálózat létrehozásával).

62. Kitégítva a horizontot, a diszkrimináció egyéb ügyeiről, általánosságban elmondható, hogy több évtizedes fejlődés eredménye a nemzetközi és az uniós jogi szabályozás. Az európai integrációban gazdasági szempontból, az egységes piac és a munkavállalók mozgását akadályozó nem megkülönböztetés ellen léptek fel az 1970-es évektől, majd az 1990-es években megjelenő faji erőszak és az emberi jogok térdnyerése indokolta, hogy végül az Amszterdami szerződés 13-as cikkelyében (1999) helyet kapott az elsődleges jogban is a tilalom, majd az Alapjogi Kartában is. A Bizottság 3 elemű intézkedéscsomagja (1999) révén

jött létre a faji és etnikai hovatartozástól függetlenül a személyek közötti egyenlő elbírálás elvének megvalósításáról” szóló 2000/43/EK tanácsi irányelv (faji irányelv), a foglalkoztatásban és a különböző szakmák gyakorlása során az egyenlő elbánásra vonatkozó általános keretrendszer felállításáról szóló 2000/78/EK tanácsi irányelv, valamint egy akcióprogram (2007-2013) ezen irányelveknek a gyakorlatba ültetését elősegítendő. A nők és férfiak jogainak egyenlőségéről a 2006/54/EK irányelv rendelkezik, például a bérek tekintetében.

- A faji irányelv tilalmazza a faji vagy etnikai származáson alapuló diszkriminációt, alkalmazása kiterjed a foglalkoztatás, szociális védelem (egészségügy), szociális előnyök, oktatás és az áruhoz/szolgáltatásokhoz való hozzáférés (lakhatás) viszonyaira;
- A foglalkoztatási irányelv a foglalkoztatás terén tiltja az életkor, fogyatékoság, vallás vagy más meggyőződés, valamint a szexuális irányultság szerinti megkülönböztetést.
- Az ECJ/EUB gyakorlatában kialakított elvek is segítették a nemi diszkrimináció elleni fellépést.

63. A magyar jogba átültetést megalapozta az Alkotmány, majd az Alaptörvény. Közös vonásuk, hogy

- nem zárt, hanem nyitott felsorolást adnak a védett tulajdonságokról, azaz a társadalmi változásokkal együtt megjelenő újabb és újabb diszkriminációs áldozatoknak is védelmet adnak (például kutatás tárta fel, hogy ma a hazai munkaerő piacon a kövér embereket diszkriminálják, régen pedig a lányanyák hátrányos megkülönböztetése ismert volt, de mára megszűnt).

Alkotmány 70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti. (3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.

- Utalnak a társadalmi átlagtól nagyban leszakadó csoportok kiemelt támogatására (pozitív diszkriminációra, bár magyarul ezt megerősítő vagy rásegítő intézkedéseknek nevezzük), hogy ezzel a többlet segítséggel elérjék a társadalmi átlag szintjét (például az egyetemi felvételnél többlet pontot kap a fogyatékkal élő, az állami gondoskodásban felnőtt fiatal vagy a kisgyermekes anya, mivel nekik sokkal nehezebb továbbtanulni). Nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését az a rendelkezés, amely egy *kifejezetten megjelölt társadalmi csoport tárgyilagos értékelésén alapuló esélyegyenlőtlenségének felszámolására* irányul, Forrása: törvény/törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendelet/kollektív szerződés lehet, mindig határozott időre/határozott feltételek bekövetkeztéig szól, és nem sérthet alapvető jogot, nem biztosíthat feltétlen előnyt, és nem zárhatja ki az egyéni szempontok mérlegelését.

Alaptörvény XV. Cikk: (1) A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes. (2) Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. (3) A nők és a férfiak egyenjogúak. (4) Magyarország az esélyegyenlőség megvalósulását külön intézkedésekkel segíti. (5) Magyarország külön intézkedésekkel védi a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket .

64. Az egyéb törvényekben szétszórt szabályok egységesítésével végül elfogadták a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról. E törvényt kell alkalmazni

- elsődlegesen a *közszféra* (állami, önkormányzati szervezetek, hatóságok, közszolgáltatók, oktatási intézmények, stb.) valamennyi viszonyára, így a hivatalos vagy közszolgáltatást érintő ügyeken kívül, az egyéb viszonyokra is (pl. hivatalos ügy egy építési engedélyezési eljárás és egyéb viszony, ha a polgármesteri hivatal virágdekorációt rendel egy ünnepségre);
- a *magánszféra* bizonyos jogviszonyaira, amikor magánszemélyek egymás között intéznek ügyeket, de csak a következő helyzetekre
 - előre meg nem határozott személyek számára nyilvános ajánlattétel (reklám);
 - az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségben szolgáltatás nyújtása, árú forgalmazása;
 - az állami támogatás felhasználása során létrejövő jogviszonyok (az, aki a támogatást kapja, köteles megtartani az egyenlő bánásmód szabályait);
 - a munkáltató a foglalkoztatási jogviszony, az utasításadásra jogosult személy a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony, illetve az ezekkel közvetlenül összefüggő jogviszonyok tekintetében.
- *speciális, részletes* szabályok szerepelnek még a törvényben a foglalkoztatás, a szociális biztonság, a lakhatás, az oktatás és a képzés, valamint az áruk forgalmazása, szolgáltatások igénybe vétele tekintetében.
- *tiltott magatartásnak minősül*, amelyben az egymással összehasonlítható, azonos helyzetben lévőkkel eltérően vagy az eltérő helyzetben csoporthoz tartozókkal egyformán bánnak, azon belül pedig
 - Közvetlen diszkrimináció: olyan rendelkezés (magatartás, intézkedés, feltétel, mulasztás, utasítás vagy gyakorlat), amelynek eredményeként valamely valós vagy vélt tulajdonsága miatt egy adott személy más, összehasonlítható helyzetben levő személyhez vagy csoporthoz képest kedvezőtlenebb bánásmódban részesül, kivéve, ha a hátrányt szenvedő fél alapvető jogát másik alapvető jog érvényesülése érdekében, elkerülhetetlen esetben kell korlátozni, a cél elérésére alkalmas eszközzel és arányosan. Ha pedig nem alapjogi ütközésről van szó, akkor a megkülönböztetésnek legyen tárgyilagos mérlegelés szerint, az adott jogviszonnyal közvetlenül összefüggő, ésszerű indoka. Faji alapon azonban nem lehet kivételt adni.
 - Közvetett diszkrimináció: Olyan rendelkezés, amely látszólag megfelel az egyenlő bánásmód követelményének, azonban meghatározott, vélt vagy valós tulajdonságokkal rendelkező személyeket illetve csoportokat az összehasonlítható helyzetben levő személyekhez illetve csoportokhoz képest lényegesen nagyobb arányban hátrányos helyzetbe hoz. A kimentés: azonos az előbbivel, de itt a faji alapú megkülönböztetés is lehet ésszerű.
 - Zaklatás: az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás, amely az érintett személynek meghatározott tulajdonságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása.
 - Jogellenes elkülönítés (szegregáció): az a rendelkezés, amely a védett tulajdonságai alapján egyes személyeket vagy személyek csoportját a velük összehasonlítható helyzetben levő személyektől vagy személyek csoportjától - anélkül, hogy azt törvény kifejezetten megengedné - elkülöníti (például cigány osztály, kivéve, ha kifejezetten beás nyelvet tanulnak).

- **Megtorlás:** az a magatartás, amely az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt kifogást emelő, eljárást indító vagy az eljárásban közreműködő személlyel szemben, ezzel összefüggésben jogsérelmet okoz, jogsérelmet okozására irányul vagy azzal fenyeget.
- Tilos az egyenlő bánásmód követelményét sértő magatartásra adott utasítás, nem csak annak végrehajtása.
- Párhuzamos fórumrendszer jött létre, amelyek közül válogathat a sérelmet szenvedett, de speciális szervként az Egyenlő Bánásmód Hatóság (2005 óta) választható (a nem-speciális szabálysértési, munkaügy vagy éppen fogyasztóvédelmi hatóság helyett); a jogérvényesítést könnyítő eljárási szabályokat hoztak létre (tesztelik a diszkrimináló a panaszhoz hasonló és eltérő tulajdonságú személyek, és a panaszban szereplő bánásmód esetén a tesztelő nyilatkozata alapján bizonyítottak tekintik a jogsértés megtörténtét; a panaszos csak a tényeket adja elő és hivatkozik a vélt/valós tulajdonságára; a diszkriminálónak kell bizonyítania, hogy nem sértett jogszabályt; civil szervezet, ügyészség közérdekű keresetindításra jogosult, képviselőt civil szervezet is elláthat, megtorlás tilalma).
- Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését, megtilthatja a jogsértő magatartás további folytatását, nyilvánosságra hozhatja a jogsértést megállapító határozatát, 50 ezertől 6 millió forintig terjedő bírságot szabhat ki, külön törvényben meghatározott szankciót alkalmazhat. Az egyéb szervek (pl. bíróság) kártérítést/sérelemdíjat szabhat ki, ami az egyetlen eset, hogy az áldozat is anyagi támogatáshoz jut, mivel az EBH vagy más hatóság csak az állami bevételt jelentő bírsággal vagy az ombudsman ajánlással élhet.

65. Az *emberi méltóság* a központi magva az alapvető jogoknak és az emberi jogoknak. Az emberi státusz (jogállás) jogi kifejeződése magában foglalja az élethez való jogot, a jogképességéhez való jogot és az emberi méltóság tiszteletét. Az ember jogállását meghatározó jogok az Alkotmánybíróság szerint: „az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük”. Másrészt az alkotmány „Minden ember veleszületett jogaként” deklarálja. Az AB az emberi méltósághoz való jogot az ún. általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinti. Ez anyajog, azaz olyan helyettesítő (szubszidiárius) alapjog, amelyet mind az AB, mind a bíróságok hivatkozással használhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott helyzetre nincsen konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható. Fontos tudnivaló, hogy nem korlátozható, azaz abszolút jog.

Alkotmány 54.§: A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit sem lehet önkényesen megfosztani. Senkit sem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.

Alaptörvény 0) cikk: Mindenki felelős önmagáért.

H. cikk: Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.

III. cikk: (1) Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani. Tilos az emberkereskedelem.

(2) Tilos emberen tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni. (3) Tilos az emberi fajnevelést célzó gyakorlat, az emberi test és testrészek hasznoszerzési célú felhasználása, valamint az emberi egyedmásolás.

66. *Az élethez való jog*: az állam alapjogvédelmi kötelezettsége része az életvédelmi feladata. Ez minőségileg más, mint az egyes emberek élethez való alanyi jogának összeadása. Ugyanis a védelem tárgya az emberi élet általában, az élet, mint érték. AB: „Ezért az állam *objektív, intézményes életvédelmi* kötelezettsége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is. Ez a köteletség – ellentétben az élethez való alanyi joggal – nem abszolút. Nem lenne alkotmányos a teljes abortusztilalom, ahogyan kizárólag az anya önrendelkezési jogára alapuló szabályozás sem.” Ezért lehetséges, hogy mérlegelje a törvényhozó a magzat életjoga mellett pl. az anya egészséghez vagy önrendelkezéshez való jogát. Mi a köze az életnek az emberi méltósághoz? „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot, és minden mást megelőző legnagyobb érték, oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele” Sólyom László megfogalmazásában az Alkotmány ideológia-semleges, kikerültek belőle valamely ideológiai áramlatra utalások 1990-ben, de az alapjogoknak mégis van hierarchiája az alkotmány belső értékrendje alapján. E hierarchia élén áll az élethez és az emberi méltósághoz való jog: sérthetetlenek, fogalmilag korlátozhatatlanok. „Az emberi méltóság az emberi élettel eleve együttjáró minőség, amely minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, állapotától, és attól, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósít meg és miért annyit.”

67. Az emberi élet és méltóság egységéből fakadó alapjogokat az alkotmányos jogállam, a vonatkozó nemzetközi egyezmények, az alapvető jogelvek figyelembevételével, az alkotmányban meghatározott közösségi és egyéni érdekek szolgálatában hivatott szabályozni.. Az emberi élethez és méltósághoz mind abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben.” Az AB határozat párhuzamos indoklásában felbukkan, hogy *az emberi élet és méltóság a jogok forrása*, tehát nem is alapjog, és a jognak kötelessége ezen értékek megóvása, nem helyezhet mást ezek fölé, mert az értékek átrendezése "önkényesnek" minősülne, továbbá mert nincs elválasztható "lényegtelen" és "lényeges" tartalmi eleme, minden megfosztás önkényes. A halálbüntetés mint az emberi méltóságot sértő büntetést az Alkotmánybíróság alkotmány sértőnek minősítette, az Alaptörvényben nem szerepel a tilalom, hanem az életfogytig tartó szabadságvesztés szerepel, amely kegyelmi lehetőség nélkül nem fér össze az emberi autonómiával, az állami korlátozandó büntető igényével.

A halálbüntetést tiltó nemzetközi kötelezettségek, amelyek Magyarországot is kötelezik:

- ENSZ PPJN egyezségokmánya 2. Fakultatív jegyzőkönyve (1995.évi II.tv.) rendelkezik a halálbüntetés eltörléséről, tiltja a halálbüntetés végrehajtását, ehhez nem lehet fenntartást tenni, és rendkívüli jogrendben sem lehet mellőzni
- ET római egyezmény 6. Jegyzőkönyve 1.cikke (1993.évi XXXI.tv., 1998.évi XLII.tv. átszámozta a cikkeket) szerint a halálbüntetést el kell törölni, e kötelezettségtől rendkívüli jogrendben sem lehet eltérni, nincs helye fenntartásnak
- ENSZ gyermeki jogokról szóló egyezménye (1991.évi LXIV.tv.) 37.§ értelmében a 18. Évét be nem töltött személy által elkövetett bűncselekmény miatt tilos a halálbüntetés
- EU Amszterdami szerződés jegyzőkönyve a halálbüntetés eltörléséről
- EU Alapjogi Karta (2000) – Lisszaboni Szerződés részeként kötelező

Erre hivatkozva nem lehetett népszavazáshoz sem aláírást gyűjteni.

68. A méltóságot súlyosan sérti a *kínzás*. De mi a kínzás? Az 1988. évi 3. törvényerejű rendelet a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény (1984) kihirdetéséről úgy fogalmaz, hogy a kínzás kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg, hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, vagy bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza. E cikk nem érinti azokat a nemzetközi szerződéseket vagy belső jogszabályokat, amelyek szélesebb körű értelmezést lehetővé tevő rendelkezéseket tartalmaznak. Ennek folytán a kínvallatás, a börtönben a rossz bánásmód, a zsúfoltság éppúgy jogsértő, mint az iskolai vagy nevelőotthonban a lelki zsarolás, hogy árulja el a diák, ki volt a rossz gyerek.

69. A gyermekek jogállásánál kiemelendő, hogy

- Jogai nem függenek állampolgárságától, a külföldi gyermekre is ugyanazok a védelmi garanciák alkalmazandók;
- az általános emberi jogok és alapjogok alanya, továbbá tilos vele kapcsolatosan a diszkrimináció és követelmény az egyenlő bánásmód;
- mivel érettsége nem azonos a felnőttekével, így néhány jogszabályban életkora alapján nem kezelik azonosan a felnőttekkel, azaz egyes jogai biológiai, szociális, társadalmi érettsége hiányában korlátozhatók (pl. nincs választójoguk) vagy csak gondviselőjével együtt gyakorolhatja azt (pl. nyári szünetben való munkavállaláshoz szülői hozzájárulás kell);
- a szülőkkel vagy mások alapjogaival, emberi jogaival való ütközéskor a gyermek legjobb érdekei (egyres fordításban mindenek felett álló érdekei) szerint kell eljárni;
- gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a rá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri (ezt 16 év felettieknél külön engedélyezett házasságkötéssel érheti el valaki);
- védelem illeti meg az állam, a társadalom és a család részéről, a gyermekvédelmi rendszer működtetése állami és önkormányzati feladat;
- véleményét meg kell hallgatni a rá vonatkozó, őt érintő döntések előtt;
- joga van leszármazással állampolgárságot szerezni, annak hiányában hatósági döntéssel, hogy ne legyen hontalan;
- joga van családban nevelkedni, így abból nem emelhető, nem választható el csak anyagi okokból, hanem a családot kell anyagilag támogatni, vagy végső esetben családját pótló intézkedésekkel (gyámság, örökbefogadás, állami nevelésbe vétel) őt magát segíteni;
- joga van a kapcsolatok fenntartására szülőjével, államhatárokon is túl, így a szülőnek/nek biztosítani kell a beutazás jogát, és tilalmazzák ezért a gyermekek önkényes elvitelét egy másik országba;
- a gyermeket születését követően anyakönyvezni kell, ide értve a névadást;
- joga van a család egyesítéshez (elszakadt családtagok felkutatása, kapcsolatba lépés), és joga van kideríteni a saját származását (pl. titkos örökbefogadás esetében, nagykorúvá válva);

- joga van a származásának megfelelő környezetben nevelkedésre, hogy nyelvi etnikai identitását megalapozza, megőrizze.

Gelman kontra Uruguay ügy: Az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság az államot találta felelősnek az áldozat jogi személyiséghez, élethez, emberi bánásmódhoz, személyes szabadsághoz, családhoz, névviseléshez, nemzetiséghez és gyermekvállaláshoz való jogainak megsértésében, a „személyisége eltítkolásában és cseréjében”, mivel csecsemő korában elválasztották az édesanyjától. A „Kondor hadművelet” révén, az ország katonai diktatúrája alatt az állam fogva tartott és eltűnt ellenzéni tagok csecsemőit raboltatta el, akiket más családok neveltek fel és sosem tájékoztatták őket valódi kilétükről.

70. A gyermekek jogait teljes körűen nem lehet felsorolni, éppen a abból fakadóan, hogy minden emberi és alapjognak az alanyai. Mégis azért, mert a gyermekek védelemhez való jogának célja, hogy testben lélekben, erkölcsileg egészséges felnőtté válhasson, néhány garanciát még megemlíthetünk:

- jog arra, hogy megfelelő orvosi ellátást kapjon (védőoltások, csecsemővédelem a koraszülötteknek, anyatej);
- védelem az erőszak, testi és lelki integritása, kizsákmányolása ellen (pl. rendkívüli jogrendben, háborúban, humanitárius akciókban), de békében nagyobb fenyegetés számára az internet, a szexuális erőszak és a gyermekpornográfia áldozatává válás;
- a gyermeknek joga van a játékhoz, hiszen az egészséges felnőtté váláshoz vezető fontos feltétel ez;
- joga van a megfelelő oktatáshoz, ide értve az egészségi állapotának megfelelő képzést (pl. fogyatékos gyermekeknek szóló speciális képzés);
- a szabadságvesztés kivételesen és különös eljárási garanciákkal lehetséges csak a serdült gyermekek, fiatalok számára;
- tilos a halálbüntetés és életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésének tilalma, ha az elkövető gyermekkorú volt;
- tilos a gyermekmunka, és tilos a gyermekek katonáskodása, besorozása, fegyveres harcban bármilyen felhasználása,
- az állami gondoskodásban élő gyermekeknek, a diákoknak, a migráns gyermekeknek és a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó további garanciákat kell biztosítani személyi autonómiájuk védelme érdekében.

71. Miben fogalmazták meg a gyermeki jogokat? A nemzetközi jogi és az államok belső szabályozása egyaránt tartalmazza ezeket a jogokat:

- bilaterális egyezmények (pl. konzuli jogokról, tartásdíj behajtásáról);
- emberi jogi univerzális és regionális egyezményei és soft-law dokumentumok
 - Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (25(2) cikkely);
 - A legfontosabb és mindenre kiterjedő az ENSZ gyermekjogi egyezmény (1989), amelynek 190-nél is több ország a részese. Az egyezmény 4 kérdésre összpontosít: a gyermekek részvétele az őket érintő döntésekben, a gyermekek védelme a diszkrimináció, elhanyagolás és kizsákmányolás ellen, a gyermekek bántalmazásának megelőzése; a gyermekek alapvető szükségleteinek ellátása. Az egyezménynek két jegyzőkönyve van;
 - Gyermekkereskedelemről, Gyermekprostitúcióról és Gyermekpornográfiáról Szóló: megköveteli az államtól, hogy biztosítsa bizonyos gyermekek ellen elkövetett cselekedetek büntetendővé tételét és kötelezi az államot, hogy bűnvádi eljárás alá vonja, vagy kiadja a tetteseket az illetékességükön belül;

- Gyermek Fegyveres Konfliktusokban Való Részvételéről Szóló: tilos a 15 éven aluli gyermekek fegyveres erőkbe történő toborzása a humanitárius jogi szabályok szerint, ám a jegyzőkönyv felemeli 18 évre azoknak az alsó korhatárát, akik fegyveres konfliktusban vesznek részt és kiköti, hogy a nem állami fegyveres erők sem toborozhatnak 18 éven aluli személyt.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága véleményezi az állam jelentéseit az Egyezmény végrehajtásáról és a két fakultatív jegyzőkönyvről, valamint kompetens az egyéni panaszok meghallgatásában 2014 áprilisától, amikor az Egyezmény Harmadik Fakultatív Jegyzőkönyve életbe lép. A hatálybalépés az ország látogatásán és jelentések alapján is készülhet, amelyet az ENSZ különmegbízottja – a gyermekkereskedelem, gyermekprostitúció és gyermekpornográfia témakörben –, valamint az ENSZ főtitkárának a gyermekekkel és fegyveres konfliktusokkal foglalkozó különleges képviselője hajt végre. A Bizottság székhelye Genf, 2 évente jelent az ENSZ Közgyűlésnek, és az hagyja jóvá a tevékenységet. A Bizottság független szakértőkből álló testület, amely monitorozza az Egyezmény végrehajtását a részes államok jelentési kötelezettsége alapján. A tagokat a nemzeti kormányok jelölik, munkásságuk alapján, de megválasztásukat követően csak magukat képviselik, nem a küldő országot. Évente három alkalommal 1-1 hónapig ülésezik: a tagállamok kormányzataival a jelentéseket beszélik meg, civilek, szakértők, ENSZ szervezetek, ombudsmanok, gyerekek stb. részvételével felkészülnek a kormányzati szervekkel való találkozásra alkalmas, és az adott ország jelentéstevői összeállítják a titkárság munkatársainak segítségével a záró észrevételek és ajánlások tervezetét. A Bizottság minden záró észrevételt és dokumentumot konszenzussal fogad el. Ettől különbözik az UNICEF, amely világszerte a gyermekek jogainak megismertetését, védelmét akciókkal, önkéntesekkel, kiadványokkal segíti elő.

- Polgári és Politikai Jogokról Szóló Nemzetközi Egyezségokmánya (10., 14. és 24.cikkely);
- Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogokról Szóló Nemzetközi Egyezségokmánya (10., 12. és 13. cikkely);
- Az Ember és a Népek Jogainak Afrikai Chartája (18. (3) cikkely);
- Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (19. cikkely);
- Emberi Jogok és Kötelességek Amerikai Nyilatkozata (7. cikkely);
- Emberi Jogokról Szóló Arab Charta (10., 17., 33. és 34. cikkely);
- Emberi Jogok Kairói Nyilatkozata (7. cikkely);
- Népirtás Büntetékének Megelőzése és Megbüntetéséről Szóló Egyezmény (11. (c) cikkely);
- Valláson vagy Hiten Alapuló Intolerancia és Megkülönböztetés Minden Formájának Megszüntetéséről Szóló Nyilatkozat (5. cikkely);
- Nőkkel Szemben Alkalmazott Hátrányos Megkülönböztetés Minden Formájának Kiküszöböléséről Szóló Egyezmény (10. és 16. cikkely);
- Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Bennszülött és Törzsi Népekről Szóló Egyezmény (28. cikkely);
- Valamennyi Migráns Munkavállaló és Családtagjaik Védelméről Szóló Nemzetközi Egyezmény (29-30. és 45. cikkely);
- Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek a Foglalkoztatás Alsó Korhatáráról Szóló Egyezménye (1973): a foglalkoztatás minimális korhatára 15 év, fejlődő országokban azonban kezdetben 14 évben határozhatják ezt meg. Az egészségügyi kockázattal járó foglalkoztatás esetében az alsó korhatár 18 év;
- Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Egyezménye a Gyermekmunka Legrosszabb Formáinak Tiltásáról (1999);
- Európai Szociális Charta (7. és 17. cikkely);
- Fiatalkorúak Igazságszolgáltatási Rendszerére Vonatkozó Minimális Szabályokkal Kapcsolatos ENSZ-szabvány;

- Foglyokkal Való Bánásmódra Vonatkozó Egyesült Nemzetek Által Meghatározott Minimumszabályok (bevezető megfigyelések és a 8. cikkely);
- Gyermek Jogainak és Jólétének Afrikai Chartája;
- EU jogi normái
 - Alapjogi Karta: 24. cikkében, kifejezetten elismerte a gyermekek jogait
 - Nemzetközi magánjogi rendeletek keretében (személyek szabad mozgása, ítéletek elismerése) biztosítja a gyermekek jogait is.

Az Európai Bizottság a 2005–2009-es stratégiai célkitűzésekről szóló közleményében a gyermekek jogait egyik fő prioritásaként jelölte meg: „Kiemelt fontosságú a gyermekek jogainak hatékony védelme a gazdasági kizsákmányolás és a visszaélés valamennyi formájával szemben; e téren az Unió irányt mutat a világ többi része számára”⁴ Ezzel összefüggésben az alapjogokért, megkülönböztetés mentességért és esélyegyenlőségért felelős biztosok 2005 áprilisában úgy döntöttek, hogy egyedi kezdeményezést indítanak a gyermekek jogainak elősegítése, védelme és figyelembevétele érdekében az EU belső és külső politikáiban. 2006 márciusában az Európai Tanács felkérte a tagállamokat, hogy „tegyék meg a gyermekszegénység gyors és jelentős csökkentéséhez szükséges intézkedéseket, egyenlő esélyeket biztosítva valamennyi gyermek számára, szociális háttérüktől függetlenül”. Az EU-n belül a Bizottság és a tagállamok elsődleges prioritást adtak a gyermekszegénység kérdésének a szociális védelem és a társadalmi integráció koordinálásának nyílt módszere (Open Method of Coordination on Social Protection and Social Inclusion – OMC) keretében, amely egy sor közös célkitűzésen és mutatón alapuló keretet jelent a tagállamok közötti kölcsönös tanuláshoz, valamint a szociális védelmi rendszerek hozzáférhetőségének és minőségének javítását célzó nemzeti stratégiák elfogadásához. A bővítési folyamat hatékony eszköz, amely lehetőséget, pl. a gyermekek jogaival kapcsolatos kapacitás és szakértelem növelésének, a gyermekek jogainak érvényesítésének, azoknak a belső és külső közösségi politikák során való figyelembevételében érintett összes szereplőnek meg kell szereznie a szükséges ismereteket és képességeket. E célból a Bizottság a jövőben is elősegíti a képzéseket. Ezenkívül fontos a gyakorlati eszközök, úgymint útmutatók és tájékoztatók fejlesztése, terjesztése és képzési anyagként való felhasználása, különösen a gyermeki jogoknak a közösségi politikák során való figyelembe vételéhez.

- nemzetközi fórumok jogi döntései, ítéletei.

Az állam nem diszkriminálhat senkit a tanuláshoz való jogtól. A D.H. et al. kontra Csehország ügyben az Európai Emberi Jogi Bíróság indirekt diszkriminációt és a tanuláshoz való jog megsértését állapította meg, miután kiderült, hogy pszichológiai teszt alapján osztották be a gyermekeket speciális, fogyatékossgal rendelkező gyermekeknek fenntartott iskolákba, ahová így elsősorban roma gyerekek kerültek. A roma gyermekek nagy aránya megnövelte a diszkrimináció valószínűségét ezekben az iskolákban. A Mental Disability Advocacy Center kontra Bulgária ügyben a Szociális Jogok Európai Bizottsága bizonyítékot talált arra, hogy a bolgár kormány nem biztosított oktatást háromezer, szellemi fogyatékossgal élő gyermeknek, akik úgynevezett „mentális fogyatékossgal élő gyermekek otthonában” éltek Bulgária szerte. Az itt élő gyermekek csupán 6,2 %-a részesült oktatásban, míg az általános iskolai látogatottság átlagosan kb. 94% volt, ami megegyezett a kormány által szankcionált szegregációval és diszkriminációval. Habár a válás jogilag befejezi a házasságot, a kivételes körülmények kivételével, nem oldhatja fel a szülő és a gyermek közti kapcsolatot. A Tanács által vizsgált Hendriks kontra Hollandia ügyben megállapította, hogy a család a Polgári és Politikai Jogokról Szóló Nemzetközi Egyezségokmány védelme alatt áll, az államnak óvintézkedéseket kell tennie, hogy egyenlő jogokat biztosítson mindkét házastárs részére a házasság felbomlásakor, és hogy a gyermeket az államnak kell megvédenie. A Tanács megállapította, hogy a szülő egyoldalú tiltakozása a gyermek másik szülőjével való kapcsolattartásával kapcsolatban önmagában nem elég, hogy megfosszák a szülőt a kapcsolatba lépés jogától. A szülőnek olyan bizonyítékot kell felmutatnia, amely a gyermek érdekeit veszi figyelembe. Ha az állam elmulasztja a bizonyíték bekérését, az sérti a Polgári és Politikai Jogokról Szóló Nemzetközi Egyezségokmányt. Az állam dönthet úgy, hogy a gyermeket teljes mértékben megfosztják a szülő gondviselésétől, ha az a gyermek érdekében történik (Buckle kontra Új-Zéland, 2000. október 15.).

72. A hazai jogszabályok élén álló Alaptörvény is foglalkozik a gyermekek jogaival, miként az Alkotmány 1989 óta. Ezek a szabályok szétszórtan szerepelnek a szövegben, és egy részük jogként, másik részük államcélként fogalmazza meg a gyermekek védelmét.

XVI. cikk: (1) Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. (2) A szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést. (3) A szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni. E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását.

XVIII. cikk: (1) Gyermek foglalkoztatása - testi, szellemi és erkölcsi fejlődésüket nem veszélyeztető, törvényben meghatározott esetek kivételével - tilos. (2) Magyarország külön intézkedésekkel biztosítja a fiatalok és a szülők munkahelyi védelmét.

XIX. cikk: (1) Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. Anyaság, betegség, rokkantság, özvegység, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult. (2) Magyarország a szociális biztonságot az (1) bekezdés szerinti és más rászorulóknak esetében a szociális intézmények és intézkedések rendszerével valósítja meg.

XI. cikk: (1) Minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez. (2) Magyarország ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező alapfokú, az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők törvényben meghatározottak szerinti anyagi támogatásával biztosítja.

73. Az Alkotmánybíróság több ítéletében bontotta ki a gyermeki jogok tartalmát. Különösen az okoz gondot, hogy a gyermekek miként gyakorolhatják jogaikat, az állam jogvédelmi kötelezettsége okot ad-e a joggyakorlás korlátozására.

21/1996. (V. 17.) AB határozatból: A gyermeknek az a joga, hogy az állam részéről a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemben és gondoskodásban részesüljön (Alkotmány 67. § (1) bekezdés) az állam alkotmányos kötelességét alapozza meg a gyermek fejlődésének védelmére. Az államnak ez a kötelessége alkotmányos alapot nyújt arra, hogy a törvényhozó vagy a bíróság - elsősorban a nyilvánosság szférájában - a gyermek alapjog gyakorlását, ezen belül a gyermek egyesülési joga (Alkotmány 63. §) gyakorlását korlátozza. Az Alkotmány 67. § értelmében az államnak a gyermeket a fejlődésére káros hatásokon kívül az olyan kockázatvállalásokról is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál (az ettől függően feltételezett testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi érettségénél) fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.

A fenti ismérvek alapján a gyermek tagságát homoszexualitással kapcsolatos egyesületben törvény vagy bírósági határozat kizárhatja vagy korlátozhatja. Az egyesülési jog gyakorlása tényleges korlátozásának azonban a gyermek fejlődését fenyegető konkrét kockázathoz kell igazodnia. Annak mérlegelése során, hogy a gyermek fejlődése védelméhez való jog a gyermek egyesülési joga gyakorlásának korlátozásához vezethet-e, a gyermek életkorát és az egyesület jellegét egymásra vonatkoztatva, abból a szempontból kell értékelni, hogy a gyermek képes-e megismerni és értékelni a homoszexualitáshoz való viszonyára vonatkozó, választható lehetőségeket, továbbá választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve, beleértve azokat a következményeket, amelyek az adott egyesületben való tagságból és a homoszexualitás ott vallott felfogásának nyilvános vállalásából adódhatnak. A homoszexuálisok jogainak elismerése, ahol ez ilyen minőségükben szükséges) mindig újra megerősíti különállásukat. Az Alkotmánybíróság nem minősíti a homoszexualitást erkölcsi szempontból. Am a gyermek részvétele homoszexuális egyesületben az Alkotmány 67. §-a alapján elvileg korlátozható. Az egyesülési jog tényleges korlátozásának azonban a gyermek fejlődését fenyegető konkrét kockázathoz kell igazodnia. A jogalkotónak, vagy a gyermek tagsága lehetőségéről döntő bíróságnak az életkort és az egyesület jellegét kell - egymásra vonatkoztatva - mérlegelnie.

A hazai jogszabályok között szerepelnek még

- önkormányzati normák (pl. milyen gyermekvédelmi támogatást nyújt a családoknak az önkormányzat az iskolai étkeztetésben, tanévkezdéskor, milyen ösztöndíjakat ad, hogyan segíti a tehetséggondozást)
- családjog (pl. a szülők kötelezettsége a gyermek tartása, saját életszínvonaluk, megélhetésük terhére is);
- szociális és közigazgatási jog (pl. mi a feladata a gyámhatóságnak a családon belüli vitákban, a család nélküli gyermek nevelésében, a gyermek és fiatal felnőtt rászorultságára tekintettel milyen pénzügyi támogatást kell adni);

- büntetőjog (pl. megbüntetik a szülőt, ha nem teljesíti a gyermektartási kötelezettségét, vagy veszélyezteti a gyermekét);

2014. január 1-jéig minden megyei rendőr-főkapitányság illetékességi területén legalább egy alkalmasságot igazoló tanúsítvánnyal ellátott gyermekbarát meghallgató szobának kell lennie. A rendőrség köteles minden 14. életévét be nem töltött gyermeket a rendelkezésre álló gyermekbarát meghallgató szobában meghallgatni. A meghallgató szobákban kép- és hangrögzítésre alkalmas technikai felszerelés is található, amelyek felvételeit a későbbiekben, a tárgyalás során is fel lehet használni annak érdekében, hogy a gyermeknek ne kelljen többször elmesélnie a történeteket, így csökkenjen az a trauma, amelyet az eljárás során szenved el. A gyermekbarát meghallgató szoba biztosítja, hogy a gyermeket korának, fejlettségi szintjének megfelelő, speciális körülmények között, a lehető legkíméletesebben lehessen meghallgatni. A speciális meghallgató helyiség alkalmazása - az erőszakos, különösen a szexuális indíttatású bűncselekmények áldozatainak kihallgatása során - az angol módszer adaptálása a magyar büntetőeljárás gyakorlatába. Így a rendőrség nyomozó hatósága köteles minden, 14. életévét be nem töltött személy meghallgatását a gyermekbarát meghallgató szobában foganatosítani. (megyéenként 1-2 szoba). A szobákban kötelező kép- és hangfelvétel rögzítésére alkalmas technikai felszerelést elhelyezni. A meghallgató szobák csak a közigazgatási és igazságügyi miniszter által - a belügyminiszter egyetértésével - kiadott alkalmassági tanúsítvány birtokában működtethetők. Ha a büntetőeljárás során valószínűsíthető, hogy a gyermekkorú tárgyaláson történő kihallgatása fejlődését károsan befolyásolná, a nyomozó hatóság az ügyésznél kezdeményezheti a gyermek nyomozási bíró általi meghallgatását

- a gyermekvédelmi Intézmények belső házirendje.

74. A gyermeki jogok védelmében, hazánkban különösen fontos szerepet játszik az ombudsman (alapvető jogok biztosa).

Egy példa. Az alapvető jogok biztosságának Jelentése az AJB-1378/2014. számú ügyben: hivatalból vizsgálatot indított: az iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok hatékony ellátásának feltételrendszerével összefüggésben. Ebben megállapította, hogy az iskolák jelentős része nem éri el az iskolapszichológus kötelező alkalmazásának tanuló létszámhatárát, az 500 főt. A gyermekek érdekét felismerve a KLIK elnöke intézkedett, hogy az iskolapszichológus munkakör betölthetősége érdekében összevontan számolják az egy tankerületben lévő iskolák tanulóit. Az intézkedés jelentősége mellett, ugyanakkor nem felel meg jogalkalmazás alapvető garanciális elvének, továbbá nem biztosítja a nem állami fenntartású intézményekben – különösen óvodákban – az óvoda és iskolapszichológusi szolgáltatás gyermekek, tanulók számára való elérhetőséget. Nincs iskolapszichológus Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok megyékben, továbbá Budapest XIII., XVIII., és XXII. kerületének állami iskoláiban, valamint egy iskolapszichológus áll alkalmazásban Komárom-Esztergom és Vas megyékben, illetve Budapesten a IX. kerületben. Az iskola pszichológusok száma 5 fő vagy ennél kevesebb 7 megyében, valamint a főváros 11 kerületében, és csupán 5 megyében (Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Pest, Somogy) és a főváros kettő kerületében (X., XIV.) van 10 fő fölött a létszámunk. A KLIK elnöke jelezte: a pedagógiai szolgálatok egészére jellemző a szakember hiány. Másrészt, a gyermekjóléti szolgálatok – a 2014. évi éves jelzőrendszeri szakmai tanácskozást megelőzően a jelzőrendszeri tagoktól bekért, a gyermekvédelmi munkát összefoglaló – adataiból kitűnt az iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi munkakör hiánya. Mindezekre tekintettel megállapította, hogy a feltárt hiányosságok akadályozzák azt a hatékony gyermekvédelmi tevékenységet, amely elősegíthetné a tanulók egymásközi, illetve a tanárokkal szemben megmutatkozó agresszív magatartásának a kezelését, a konfliktusok feloldását, de megnehezíti a tanulók felnőtté válását elősegítő oktatási, nevelési tevékenységet is. Mindez a gyermekek mindenekfelett álló érdekével összefüggésben, a jogszabályok közötti összhang hiánya pedig a jogállamiságból fakadó jogbiztonság követelményébe ütközve idéz elő visszasságot.

75. Megemlíthető még az Egyenlő Bánásmód Hatóság, valamint a gyermekjóléti szolgálat, a gyámhatóság, a diákjogi biztos jogvédelmi tevékenysége. A gyermekjogi képviselők országsszerte (megyéenként 1-2 fő) az OBDK nevű közigazgatási szervhez tartozva, támogatja a gyermekeket jogai érvényesítésében, például

- ellátják a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermek egyes jogainak védelmét, segítik a gyermeket jogai megismerésében és érvényesítésében, támogatják a különleges vagy speciális ellátást igénylő gyermek védelmét, pl. panasz megfogalmazásában, kezdeményezheti annak kivizsgálását, az állapotának megfelelő

ellátáshoz való hozzájutást, a gyermekjóléti szolgálat esettanulmányát, illetve a gyámhatóság által tartott tárgyaláson az ezzel kapcsolatos megjegyzések, kérdések megfogalmazásában.

- A képviselő felkérés alapján, eljár az érdek-képviselői fórumon, a nevelési felügyelettel kapcsolatos eljárásban, jogsértések észlelése esetén javaslatot tehet gyermekvédelmi igazgatási bírság kiszabására, egyeztető megbeszélés tartására a gyámhatóságnak, a jogsértő személy továbbképzésére a fenntartónak, sőt gyermekjóléti, illetve gyermekvédelmi szolgáltató tevékenységet végzőtől tájékoztatást, iratokat, információkat kérhet.

Források és ajánlott irodalom

Pajzsuk a fegyver (szerk: Hajas – Szabó) című tanulmánykötetről (Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest, 2013).

Tóth Judit: A menedéket kérők őrizetbe vétele – elmélet és gyakorlat. *Fundamentum*, 2013/2: 21-35.

Tóth Judit: A kisebbségek kulturális jogai Magyarországon a nemzetközi vállalások tükrében. *Kisebbségkutatás*, 2011/1: 47-72.

Tóth Judit: A rendészet alkotmányossági minimumai és az alaptörvény. *Közjogi Szemle*, 2011/2: 15-26.

Az idegen Magyarország – a bevándorlók integrációja. Örkény Antal – Székelyi Mária szerk Budapest, MTA NKI – Eötvös Kiadó, 2010.

Tóth Judit: A klímavándorok és a nemzetközi menekültügyi rezsim. *Föld-rész*, 2010/3-4: 25-47.

Tóth Judit: Kinek a kisebbségi jogai? A jogalanyi kör és a nemzetközi kötelezettségek. *Föld-rész*, 2010/3-4: 48-57

Magyarrá válni. Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái. Szerk. Kováts András, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2011

Tóth Judit: Alapjog-e a status negativus, van-e környezethez való alapjog? *Közjogi Szemle*, 2008/2; 1-8.

Tóth Judit: A többkultúrájú politikai közösség magyarországi intézményesülése. *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/1: 121-140.

www.egyenlobanasmod.hu/article/index/jogesetek

www.unicef.hu/kategoria/gyermekjogok-vedelme

www.ajab.hu és azon belül gyermekjogi al-honlap is található